

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 4, No 2 (1997)

On the object and on testing procedures of scientific theories: Physics and psychoanalysis.

Αριστείδης Μπαλτάς

doi: [10.12681/psy_hps.24214](https://doi.org/10.12681/psy_hps.24214)

Copyright © 2020, Αριστείδης Μπαλτάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Μπαλτάς Α. (2020). On the object and on testing procedures of scientific theories: Physics and psychoanalysis. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 4(2), 158–176. https://doi.org/10.12681/psy_hps.24214

Αντικείμενο και πειραματικός έλεγχος επιστημονικών θεωριών: Φυσική και Ψυχανάλυση

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ ΜΠΑΛΤΑΣ

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μια θεωρία, για να διεκδικήσει τίτλους επιστημονικούς, οφείλει, εκτός των άλλων, να είναι σε θέση να υποβάλει τους ισχυρισμούς της σε πειραματικό έλεγχο. Το είδος αυτού του ελέγχου εξαρτάται από τους τρόπους με τους οποίους η εν λόγω θεωρία αποτέμνει μερικά αντικείμενα (φαινόμενα) μέσα στο προσίδιο γνωστικό της αντικείμενο. Η φυσική επιτυγχάνει το παραπάνω μέσω του διαχωρισμού ανάμεσα στο απομονωμένο φαινόμενο που διέπεται από τον αντίστοιχο νόμο (μαθηματικά διατυπωμένο) από τη μιά μεριά, και αυτό που η ίδια αποκαλεί «αρχικές και οριακές συνθήκες», από την άλλη. Η δυνατότητα επανάληψης των προσίδων πειραμάτων της και η ικανότητα πρόβλεψης των θεωριών της στηρίζονται σε αυτό. Η ψυχανάλυση δεν κάνει κάτι τέτοιο. Αυτή ελέγχει τους οικείους θεωρητικούς ισχυρισμούς αποτιμώντας το αν όντως επιτεύχθηκαν οι επιδιωκόμενες πραγματικές μεταβολές του υποκειμένου (του «ασθενούς») που υποβλήθηκε στην αντίστοιχη πειραματική διαδικασία (στην αλληλουχία από αναλυτικές συνεδρίες). Έτσι η ψυχανάλυση 'χάνει' τη δυνατότητα ακριβούς πειραματικής επανάληψης και την ικανότητα ακριβούς πρόβλεψης, αλλά 'κερδίζει' σε γνώση ενικών φαινομένων με πλήρως προσδιορισμένη ταυτότητα.

Λέξεις κλειδιά: Πείραμα, Φρόντ, ψυχανάλυση

Εισαγωγή

Με το να προσφέρει τη σκέπη του σε όσα τον ακολουθούν, ο παραπάνω τίτλος δηλώνει ότι οι σελίδες που έπονται είναι αφιερωμένες σε κάποιου είδους συγκριτική εξέταση της φυσικής και της ψυχανάλυσης. Ο ίδιος μάλιστα υπαινίσσεται και τη σκοπιά υπό την οποία θα επιχειρηθεί η σύγκριση: ο χαρακτηρισμός των οικείων θεωριών ως «επιστημονικών» παραπέμπει στο γεγονός ότι η φυσική συνιστά αδιαμφισβήτητη επιστήμη, ίσως την επιστήμη κατ' εξοχήν, ενώ η ψυχανάλυση διεκδικεί μαχητικά για λογαριασμό της, τουλάχιστον σύμφωνα με ορισμένες ισχυρές αναγνώσεις της, τον ίδιο ακριβώς χαρακτηρισμό. Έστω και μόνον ως τίτλο τιμής.

Όστόσο, τα εγχειρήματα της φυσικής και της ψυχανάλυσης είναι τόσο διαφορετικά μεταξύ τους ώστε να μη φαίνονται ικανά, τουλάχιστον εκ πρώτης όψεως, να μοιράζονται και πολλά πράγ-

ματα. Πράγμα που επιβάλλει μια μεγάλη προκαταρκτική παράκαμψη σε κάθε απόπειρα που επιδιώκει μια τέτοια σύγκριση. Αν η απόπειρα επιθυμεί να κερδίσει πραγματικά τη γόνιμη, δηλαδή την κριτική, προσοχή του αναγνώστη της, οφείλει να αρχίσει εκθέτοντας αναλυτικά τους όρους που τη διέπουν, δηλαδή τα κριτήρια και τους γνώμονες όπου θα στηριχθεί για να συναγάγει τα όποια συμπεράσματά της. Δεδομένου μάλιστα του στόχου της, τα κριτήρια και οι γνώμονες αυτοί δεν μπορούν να προέρχονται παρά από μία συνολική, όσο και επαρκώς λεπτομερή, αντίληψη περί επιστήμης γενικώς.

Για ευνόητους όμως λόγους, κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατόν να επιχειρηθεί εδώ¹. Αντ' αυτού, θα ξεκινήσω με την απλή διατύπωση μιας γενικής θέσης περί επιστήμης, μιας θέσης η οποία διαθέτει το μεγάλο προσόν, τουλάχιστον όσο αυτή παραμένει σε ένα ορισμένο επίπεδο γενικότητας, να κείται σχεδόν υπεράνω αμφισβήτησης. Ισχυ-

ρίζομαι, λοιπόν, χωρίς απόδειξη, ότι, για να διεκδικήσει ακριβώς τίτλους επιστημονικούς, μια θεωρία οφείλει, εκτός των πολλών άλλων χαρακτηριστικών της, να είναι σε θέση να υποβάλει τους ισχυρισμούς της στον οικείο *πειραματικό έλεγχο*. Και θα προσθέσω μόνο μια διευκρίνιση της οποίας το συγκεκριμένο περιεχόμενο αποτελεί και το καθαυτό θέμα των σελίδων που ακολουθούν: τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του εν λόγω πειραματικού ελέγχου εξαρτώνται από τον τρόπο με τον οποίο η εκάστοτε επιστήμη -ή επίδοξη επιστήμη- αποτέμνει τα προσίδια μερικά αντικείμενα των θεωριών της, δηλαδή τα μερικά αντικείμενα που οι θεωρίες αυτές ιδιοποιούνται γνωσιακά, αυτά που θα μπορούμε να ονομάσουμε *φαινόμενα*.

Και ας αρχίσουμε από τη φυσική.

Φυσική

Το πρώτο που κάνει η φυσική προκειμένου να ιδιοποιηθεί γνωσιακά ένα φαινόμενο, ας πούμε την ελεύθερη πτώση ενός μήλου, είναι το να αποκόψει το φαινόμενο αυτό από το φυσικό του περιβάλλον, δηλαδή από άλλα φαινόμενα με τα οποία αυτό ενδεχομένως συνδέεται. Τα δεύτερα αυτά φαινόμενα μπορεί κάλλιστα να αποτελούν άλλα μερικά αντικείμενα της φυσικής, αλλά και γι' αυτά πρέπει να ισχύει το ίδιο: προκειμένου να επιτευχθεί η γνωσιακή ιδιοποίηση του καθενός τους, οφείλει να αποκοπεί κι αυτό με τη σειρά του από τα φαινόμενα με τα οποία συνδέεται. Πιο συγκεκριμένα εννώ εδώ το εξής. Για να γίνει η πτώση *τούτου* του συγκεκριμένου μήλου αντικείμενο γνωσιακής ιδιοποίησης από τη φυσική πρέπει να διαγραφούν από το οπτικό πεδίο της τελευταίας όλα όσα συνδέουν το μήλο αυτό με το περιβάλλον του: την ατμόσφαιρα εντός της οποίας συντελείται η πτώση και η οποία ασκεί τη δική της επίδραση εκεί, τον άνεμο που ενδεχομένως φυσά, τις εν γένει καιρικές συνθήκες και όλα τα συναφή. Αλλά και κάτι ακόμη εξίσου, αν όχι περισσότερο, σημαντικό. Πρέπει να εξαλειφθούν επιπλέον όλα εκείνα τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που προσδίδουν στο εν λόγω μήλο τη *συγκεκριμένη εμπειρική του ταυτότητα*: η ποικιλία στην οποία το ίδιο ανήκει, το σχήμα του, το χρώμα

του, η γεύση του κ.λπ. αλλά και ο τόπος και ο χρόνος της πτώσης του.

Αυτή η αποκοπή και αυτή η εξάλειψη επιτελούν μια καίρια λειτουργία. Καθώς η γνωσιακή ιδιοποίηση ενός φαινομένου από μια επιστήμη ισοδυναμεί με την επικυρωμένη υπαγωγή του φαινομένου στο εννοιολογικό σύστημα της επιστήμης αυτής (δηλαδή στο σύστημα εννοιών και σχέσεων εννοιών -νόμων- που της προσιδιάζει), η εν λόγω αποκοπή και εξάλειψη δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να *υπάγουν*, ακριβώς, την πτώση του συγκεκριμένου μήλου στο *εννοιολογικό σύστημα* της φυσικής, προσφέροντάς το στη γνωσιακή ιδιοποίηση της τελευταίας. Πράγμα που σημαίνει ότι μόνον αν αποκοπεί η πτώση του μήλου μας από το φυσικό της περιβάλλον και μόνον αν χάσει το ίδιο το μήλο τα στοιχεία της συγκεκριμένης εμπειρικής του ταυτότητας μπορεί η συγκεκριμένη πτώση του συγκεκριμένου μήλου να αποτελέσει μια δυνατή εκδοχή, μια δυνατή 'εφαρμογή', μια περίπτωση, ένα παράδειγμα του φυσικού φαινομένου που ακούει στο τεχνικό όνομα «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας». Χάνοντας τη συγκεκριμένη εμπειρική της ταυτότητα, η πτώση του μήλου μας γίνεται ένας από τους πολλούς δυνατούς 'εκπροσώπους' του εν λόγω φυσικού φαινομένου. Ή αντίστροφα, το φαινόμενο «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας» είναι σε θέση να συνιστά τη γνωσιακή ιδιοποίηση *απροσδιόριστα* πολλών τέτοιων 'εκπροσώπων' (την πτώση όλων των μήλων, όλων των φρούτων, όλων των λίθων, των πλίνθων και των κεράμων, ...) υπό τον όρον ότι ο καθένας από αυτούς τους 'εκπροσώπους' έχει αντίστοιχα αποποιηθεί τα στοιχεία της δικής του εμπειρικής ταυτότητας.

Μολαταύτα, με τα παραπάνω δεν εξαφανίζονται πλήρως όλα ανεξαιρέτως τα χαρακτηριστικά του μήλου μας και της πτώσης του. Αν συνέβαινε κάτι τέτοιο, τίποτε δε θα μπορούσε να συνδέσει το εννοιολογικό σύστημα της φυσικής -το οποίο, ως ακριβώς εννοιολογικό σύστημα, είναι γενικό και *αφηρημένο*- με το *συγκεκριμένο* φαινόμενο (τη συγκεκριμένη πτώση του συγκεκριμένου μήλου) του οποίου το σύστημα αυτό παρέχει τη γνωσιακή ιδιοποίηση.

Για να δούμε ποια χαρακτηριστικά του μήλου

και της πτώσης του παραμένου και πώς αυτά παραμένουν, οφείλουμε να ξεκινήσουμε από τη διαπίστωση ότι οι ώριμες θεωρίες ειδικά και αποκλειστικά της φυσικής υποβασιάζονται, κατά συστατικό για τις ίδιες τρόπο, από μια μαθηματική δομή που είναι ανεξάρτητα διατυπώσιμη στο εσωτερικό των μαθηματικών. Ας πούμε η κλασική μηχανική, δηλαδή η φυσική θεωρία που έχει την ευθύνη της γνωσιακής ιδιοποίησης του φαινομένου «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας», υποβασιάζεται από τον διανυσματικό λογισμό. Αυτό, τώρα, το γεγονός σημαίνει δύο πράγματα. Πρώτον, ότι οι εννοιολογικές σχέσεις που συντάσσουν το εννοιολογικό σύστημα μιας φυσικής θεωρίας είναι μαθηματικές σχέσεις (συνηθέστατα διαφορικές εξισώσεις) και δεύτερον, ότι οι φυσικές έννοιες που υπεισέρχονται στις σχέσεις αυτές είναι μαθηματικές οντότητες (τα γνωστά φυσικά μεγέθη) οι οποίες, ως τέτοιες, επιδέχονται ακριβείς αριθμητικές τιμές. Οι αριθμητικές αυτές τιμές δεν είναι εν γένει οποιοσδήποτε. Είναι μόνον οι τιμές που επιτρέπει ένα καλά ορισμένο πεδίο μεταβολής. Το ποιο είναι συγκεκριμένα αυτό το πεδίο μεταβολής προκύπτει από την ίδια την εμπλεκόμενη μαθηματική δομή, από τα χαρακτηριστικά του εκάστοτε φαινομένου, όπως αυτά διατυπώνονται στη 'γλώσσα' αυτής της μαθηματικής δομής, και από τους δεσμούς που το φαινόμενο αυτό διατηρεί με το περιβάλλον του, όπως διατυπώνονται κι αυτοί στην ίδια 'γλώσσα'.

Πιο αναλυτικά, η γνωσιακή ιδιοποίηση ενός φυσικού φαινομένου ενέχει τα εξής: Πρώτον, μια συγκεκριμένη σχέση εννοιών που συνιστά το νόμο που διέπει το φαινόμενο. Στην περίπτωση του φαινομένου «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας», η σχέση αυτή είναι μια απλή διανυσματική διαφορική εξίσωση δεύτερης τάξης ως προς το «χρόνο». Δεύτερον, ένα σύνολο «παραμέτρων» που παρέχουν εκείνα τα στοιχεία ταυτότητας που συγκεκριμενοποιούν το υπό εξέταση φαινόμενο, ας πούμε τη «μάζα» του υλικού σημείου και τη «σταθερά» του πεδίου βαρύτητας. Ας ονομάσουμε αυτές τις παραμέτρους «χαρακτηριστικές παραμέτρους». Το πεδίο μεταβολής των μεγεθών που υπεισέρχονται στο παράδειγμά μας είναι τέτοιο ώστε οι επιτρεπόμενες

αριθμητικές τιμές των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» να είναι μόνο θετικοί αριθμοί. Τρίτον, ένα διαφορετικό σύνολο παραμέτρων ή συναρτήσεων που ονομάζονται «αρχικές και οριακές συνθήκες» και οι οποίες εκφράζουν τους δεσμούς του φαινομένου με το περιβάλλον του. Οι τελευταίες ενέχουν κάποια από τα φυσικά μεγέθη που εμπλέκονται στις σχέσεις εννοιών (τους νόμους) που κυβερνούν το φαινόμενο και μπορούν επίσης να λάβουν μόνο τις διαφορετικές μορφές (εφόσον μιλάμε για συναρτήσεις) ή τις διαφορετικές τιμές (εφόσον μιλάμε για απλά μεγέθη) που επιτρέπει η ίδια μαθηματική δομή. Κάθε συγκεκριμένο σύνολο από τέτοιες τιμές ή συναρτήσεις συγκεκριμενοποιεί τους δεσμούς του υπό ιδιοποίηση φαινομένου με τα φαινόμενα του περιβάλλοντός του. Κατά τις απλούστερες εκδοχές του φαινομένου «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας», οι σχέσεις του φαινομένου με το περιβάλλον του θεωρούνται αμελητέες, μεταφραζόμενες στην «οριακή συνθήκη» ότι η κίνηση συντελείται με μηδενική «τριβή»². Τότε έχουμε να κάνουμε μόνο με δύο «αρχικές συνθήκες» (δύο, γιατί η αντίστοιχη διαφορική εξίσωση είναι δεύτερης τάξης), την «αρχική θέση» και την «αρχική ταχύτητα» του υλικού σημείου.

Αυτά οδηγούν στο συμπέρασμα πως το εννοιολογικό σύστημα της φυσικής έχει περατώσει το έργο του όταν έχει φτάσει να προσδιορίσει τρία, και μόνον τρία, πράγματα. Πρώτον, τις συγκεκριμένες σχέσεις εννοιών (τους συγκεκριμένους νόμους) που αποδίδουν τις ιδιότητες και διέπουν τη συμπεριφορά του φαινομένου, δεύτερον, το πεδίο μεταβολής των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» που συγκεκριμενοποιούν την ταυτότητα του φαινομένου και, τρίτον, το πεδίο μεταβολής των ενεχομένων «αρχικών και οριακών συνθηκών». Το εννοιολογικό σύστημα της φυσικής δεν μπορεί να προχωρήσει περισσότερο και να προσδιορίσει από μόνο του ούτε τις συγκεκριμένες αριθμητικές τιμές των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» ούτε τις συγκεκριμένες αριθμητικές τιμές (ή τις συγκεκριμένες μορφές, αν πρόκειται για συναρτήσεις) των «αρχικών και οριακών συνθηκών». Πράγμα που σημαίνει ότι, εφόσον αυτές οι τιμές χρειάζονται -και, όπως θα

δούμε ευθύς αμέσως, όντως χρειάζονται όταν οι συναφείς ισχυρισμοί καλούνται να διεξέλθουν τον οικείο πειραματικό έλεγχο- θα πρέπει να παρέχονται με τρόπους που δεν εξαρτώνται πλήρως από το εν λόγω εννοιολογικό σύστημα. (Οι φυσικοί συνήθως λένε πως δίνονται 'με το χέρι', υπονοώντας ότι, ως ανεξάρτητες από τους νόμους της φυσικής, αυτές είναι θεωρητικά αυθαίρετες, δηλαδή προσδιορίσιμες μόνον εμπειρικά.)

Από την άλλη μεριά, οι συγκεκριμένες αριθμητικές τιμές των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» και οι συγκεκριμένες τιμές των «αρχικών και οριακών συνθηκών» συνιστούν παν ό,τι μπορεί να εξατομικεύσει ένα φαινόμενο από τη σκοπιά της φυσικής. Δηλαδή η φυσική δεν είναι σε θέση να εξατομικεύσει λεπτομερέστερα τα φαινόμενα που αντιμετωπίζει, με την έννοια ότι ένα πλήρες σύνολο από τέτοιες συγκεκριμένες τιμές ορίζει πλήρως και μονοσήμαντα όλα τα δυνατά στοιχεία ταυτότητας ενός φυσικού φαινομένου. Από τη στιγμή που ένα μήλο και μια πέτρα έχουν την ίδια «μάζα» και κινούνται χωρίς «τριβή» με τις ίδιες «αρχικές συνθήκες» στο ίδιο «πεδίο βαρύτητας», απολύτως τίποτε δεν είναι ικανό να τα διακρίνει, δηλαδή μήλο και πέτρα ταυτίζονται πλήρως. Κατά συνέπεια, τα καθ' έκαστα που αντιμετωπίζει η φυσική, τα ενικά φυσικά φαινόμενα, είναι εκείνα για τα οποία έχει προσδιοριστεί ένα τέτοιο σύνολο συγκεκριμένων τιμών. Όμως αφού, όπως μόλις είπαμε, μια τέτοια εξατομίκευση δεν μπορεί να επιτευχθεί από το εννοιολογικό σύστημα της φυσικής αυτόνομως, έπεται ότι το εν λόγω σύστημα είναι κάθε φορά σε θέση να ιδιοποιείται γνωσιακά μόνο μια γενική τάξη 'ομοειδών' φαινομένων, δηλαδή εκείνα που υπόκεινται στις ίδιες σχέσεις εννοιών (στους ίδιους νόμους) και των οποίων οι τιμές των «χαρακτηριστικών παραμέτρων», από τη μεριά τους, και οι τιμές των «αρχικών και οριακών συνθηκών», από τη δική τους, ανήκουν αντίστοιχα στο ίδιο πεδίο μεταβολής. Από τη σκοπιά του εννοιολογικού συστήματος της φυσικής, λοιπόν, όλα τα ενικά φαινόμενα που εξατομικεύονται από συγκεκριμένες τιμές των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» και των «αρχικών και οριακών συνθηκών» στέκουν απολύτως ισοδύναμα μεταξύ τους, αποτελώντας απολύτως ισότιμους 'εκπροσώπους' του αντί-

στοιχου 'γενικού' φαινομένου. Από τη στιγμή που δεχόμαστε ότι «δεν υπάρχει τριβή», οι πτώσεις όλων των μήλων, όλων των φρούτων, όλων των λίθων, των πλίνθων και των κεράμων αποτελούν μόνον απλές εκδοχές ή 'εφαρμογές', απολύτως ισότιμες περιπτώσεις ή παραδείγματα του φαινομένου που ακούει στο όνομα «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας».

Τα ενικά φαινόμενα, ωστόσο, αποτελούν το άλας της φυσικής έστω κι αν το εννοιολογικό σύστημά της δεν είναι σε θέση να τα τιθασεύσει από μόνο του. Ας πούμε, το ότι η φυσική έχει ιδιοποιηθεί γνωσιακά το φαινόμενο «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας» δε σημαίνει τίποτε άλλο από το ότι η πτώση κάθε πέτρας και κάθε καρπού υπακούει στην αντίστοιχη σχέση εννοιών (στον αντίστοιχο νόμο) και ότι αυτό το ξέρουμε καλά³ γιατί αποτελεί γεγονός που έχει επικυρωθεί πειραματικά πάμπολλες φορές. Έχει μάλιστα επικυρωθεί κάθε φορά από το ενικό φαινόμενο που συνιστά η πτώση τούτης ή της άλλης πέτρας, εκείνου ή του άλλου καρπού. Με άλλα λόγια, ο πειραματικός έλεγχος δεν μπορεί παρά να αφορά ενικά φαινόμενα ενώ η γνωσιακή ιδιοποίηση ενός 'γενικού' φαινομένου του τύπου «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας» σημαίνει ότι ο αντίστοιχος νόμος έχει δοκιμαστεί με επιτυχία σε όλα τα ενικά, και πάλι, φαινόμενα που υπεισήλθαν στους αντίστοιχους πειραματικούς ελέγχους. Οφείλουμε μάλιστα να προσθέσουμε πως και οι συγκεκριμένες αριθμητικές τιμές των ενεχομένων «χαρακτηριστικών παραμέτρων», ας πούμε η συγκεκριμένη αριθμητική τιμή της «μάζας» και αυτή της «σταθεράς του πεδίου βαρύτητας», προσδιορίζονται κι αυτές στο πλαίσιο τέτοιων πειραματικών ελέγχων.

Το γεγονός, τώρα, ότι όλα όσα συνδέουν το εκάστοτε φαινόμενο με το περιβάλλον του συμπυκνώνονται σε ένα σύνολο παραμέτρων και συναρτήσεων σημαίνει ότι οι δεσμοί ενός φαινομένου με το περιβάλλον του λαμβάνονται υπόψη μόνο στο μέτρο που αυτοί επηρεάζουν τη συμπεριφορά του συγκεκριμένου φαινομένου. Πράγμα που σημαίνει ότι τα φαινόμενα του εν λόγω περιβάλλοντος στην ουσία διαγράφονται από το οπτικό πεδίο της εξέτασης, δηλαδή ότι το συγκεκριμένο φαινόμενο απομονώνεται από αυτά. Το

γεγονός ότι, από τη μια, έχουμε να κάνουμε με μεγέθη που επιδέχονται διαφορετικές τιμές ενώ, από την άλλη, όλα τα ενικά φαινόμενα που αντιστοιχούν σε κάθε τέτοια διαφορετική τιμή είναι απολύτως ισότιμοι 'εκπρόσωποι' του ίδιου 'γενικού' φαινομένου μας παρέχει εν προκειμένω ένα ιδιαίτερα σημαντικό πλεονέκτημα. Μεταξύ όλων των δυνατών τιμών των «αρχικών και οριακών συνθηκών», γίνεται δυνατό να επιλέξουμε εκείνες που καθιστούν τις επιδράσεις των άλλων φαινομένων στο ίδιο κατά το δυνατόν ελάχιστες, απομονώνοντάς το έτσι λυσιτελέστερα. Κι αυτό μας επιτρέπει, με τη σειρά του, να διατυπώσουμε τους όρους που πρέπει να πληροί η υποκατηγορία των *ιδανικά απομονωμένων 'εκπροσώπων'* του 'γενικού' φαινομένου μας. Με αυτήν την έννοια μπορούμε να έχουμε, ας πούμε, «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας» χωρίς «τριβή». Άρα, στο βαθμό που κάτι τέτοιο είναι τεχνικά δυνατό, μας ανοίγεται η δυνατότητα του να κατασκευάσουμε υλικά τέτοια απομονωμένα φαινόμενα. Ένα εργαστήριο φυσικής είναι ακριβώς ο τόπος όπου επιτελούνται τέτοιες κατασκευές. Με μια λέξη, ο πειραματικός έλεγχος μιας φυσικής θεωρίας ενέχει ενικά φαινόμενα υπό το καθεστώς της κατά το δυνατόν ιδανικής, αλλά και τεχνικά εφικτής, απομόνωσης που παρέχει ένα εργαστήριο.

Συνοψίζουμε. Το εννοιολογικό σύστημα μιας ώριμης φυσικής θεωρίας υποβαστάζεται υποχρεωτικά από μια μαθηματική δομή. Το γεγονός αυτό έχει δύο συνέπειες. Πρώτον, το εννοιολογικό σύστημα μιας τέτοιας θεωρίας είναι σε θέση να διαχειριστεί από μόνο του μόνον γενικά φαινόμενα του τύπου «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας». Δεύτερον, τα ενικά φαινόμενα που ιδιοποιείται γνωσιακά η φυσική και τα οποία της είναι απαραίτητα προκειμένου να προβεί στους αναγκαίους πειραματικούς ελέγχους συνιστούν απλούς 'εκπροσώπους', πλήρως ισότιμους μεταξύ τους, του αντίστοιχου γενικού φαινομένου. Αυτοί μάλιστα οι ισότιμοι 'εκπρόσωποι' διαφοροποιούνται μεταξύ τους αποκλειστικά και μόνον από τις διαφορετικές τιμές που λαμβάνουν οι ενεχόμενες «χαρακτηριστικές παράμετροι» και οι ενεχόμενες «αρχικές και οριακές συνθήκες». Αυτό συνεπάγεται ότι η *εμπειρική*

ταυτότητα και η *εμπειρική ιστορία* του οποιουδήποτε ενικού φαινομένου *δεν μπορεί να αποτελεί μέλημα της φυσικής*. Οι λόγοι που οδήγησαν τούτο το συγκεκριμένο φιρίκι να πέσει τώρα, το τι το ωρίμασε κι όλα όσα θα του συμβούν μετά την πτώση του δεν αφορούν τη φυσική, γιατί αυτή δεν είναι σε θέση να γνωρίσει τίποτε σχετικά. Το μόνο που ενδιαφέρει την τελευταία είναι το αν η πτώση του φιρικού επικυρώνει ή όχι το νόμο που διέπει το φαινόμενο «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας». Για να γίνει ο 'εκπρόσωπος' επί του οποίου θα δοκιμαστεί η ισχύς του νόμου, το ωραίο φιρίκι μας υποχρεώνεται να αποποιηθεί το χρώμα του, το άρωμά του, τη γεύση του, το παρελθόν του και το μέλλον του, για να γίνει απλώς «υλικό σημείο» του οποίου μόνο χαρακτηριστικό είναι η αριθμητική τιμή της «μάζας» του.

Αυτή η εικόνα μας οδηγεί σε ορισμένα σημαντικά συμπεράσματα:

Πρώτον, θυμόμαστε ότι ένα ενικό φαινόμενο που προσιδιάζει στη φυσική είναι απομονωμένο ενώ τα στοιχεία της ταυτότητάς του προσδιορίζονται πλήρως από ένα συγκεκριμένο σύνολο τιμών των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» και των εμπλεκόμενων «αρχικών και οριακών συνθηκών». Επειδή αυτές οι τιμές εξαντλούν όλα τα στοιχεία ταυτότητας του φαινομένου, αν μας είναι κατά κάποιο τρόπο δεδομένες, τότε γνωρίζουμε *πλήρως* όλα όσα αφορούν το φαινόμενο. Καθώς ανάμεσα σε αυτές τις «συνθήκες», υπάρχουν και εκείνες που προσδιορίζουν το συγκεκριμένο «χρόνο» που επισυμβαίνει το φαινόμενο, γνωρίζουμε, ειδικότερα, και το πώς συμπεριφέρθηκε αυτό στο «παρελθόν» και το πώς θα συμπεριφερθεί στο «μέλλον»⁴. Άρα όλες οι όψεις της συμπεριφοράς του φαινομένου είναι *πλήρως προβλέψιμες*. Επιπλέον, αφού οι έννοιες που υπεισέρχονται αποτελούν μαθηματικές οντότητες (είναι φυσικά μεγέθη), αυτές οι όψεις μπορούν να αποδοθούν με ακριβείς μαθηματικούς όρους. Κατά συνέπεια, κάθε τέτοια όψη μπορεί κατ' αρχήν να *μετρηθεί* επακριβώς, πράγμα που επιτρέπει την μαθηματικώς ακριβή επικύρωση των αντίστοιχων ισχυρισμών. Τα χαρακτηριστικά αυτά δεν κάνουν τίποτε άλλο από το να περιγράφουν την *προβλεπτική ικανότητα* που εμφανίζουν οι θεωρίες της

φυσικής, δηλαδή το σημαντικότερο ίσως επιστημολογικό γνώρισμα της εν λόγω επιστήμης. Διαπιστώνουμε τότε πως αυτό το πολυδιαφημισμένο γνώρισμα απορρέει ευθέως από τον τρόπο με τον οποίο η φυσική αποτέμνει τα φαινόμενα που πραγματεύεται.

Δεύτερον, αφού, όπως είπαμε, τα ενικά φαινόμενα δεν ενδιαφέρουν τη φυσική παρά μόνον ως ισότιμοι 'εκπρόσωποι' του αντίστοιχου γενικού φαινομένου, έπεται ότι το οποιοδήποτε από αυτά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες επικύρωσης του αντίστοιχου νόμου. Κατά συνέπεια, αφού είναι όλα απολύτως ισότιμα μεταξύ τους, η γνωσιακή αξία της επικύρωσης δεν εξαρτάται από το ποιο όντως χρησιμοποιήθηκε γι' αυτό το σκοπό. Πράγμα που σημαίνει πως το είδος του πειραματικού ελέγχου που προσιδιάζει στη φυσική δε χρειάζεται να διακρίνει ανάμεσά τους, δηλαδή τα έχει όλα στη διάθεσή του. Με μια λέξη, οι πειραματικοί έλεγχοι που προσιδιάζουν στη φυσική είναι «από τη φύση τους» επαναλήψιμοι.

Εδώ χρειάζεται να πούμε μερικά πρόσθετα πράγματα εξετάζοντας το ζήτημα από μια ελαφρώς διαφορετική οπτική γωνία. Είναι προφανές, λοιπόν, ότι οι πειραματικοί έλεγχοι συνιστούν υλικές διαδικασίες οι οποίες, ως τέτοιες, δεν μπορούν παρά να μεταβάλουν κατά κάποιο υλικό τρόπο το ενικό φαινόμενο που εμπλέκουν. Αυτό σημαίνει πως η απομόνωση ενός φαινομένου στο εργαστήριο και η υποβολή του σε κάποια μέτρηση αλλάζει την πορεία που θα είχε αυτό ακολουθήσει φυσιολογικά, δηλαδή αν δεν είχε υποβληθεί στις εν λόγω δοκιμασίες. Η φυσική, τώρα, μπορεί να αγνοεί αυτές τις υλικές μεταβολές γιατί δεν ενδιαφέρεται παρά μόνον για κάποια από τα αποτελέσματα της οικείας πειραματικής διαδικασίας, αποτελέσματα που μπορεί να μη σχετίζονται ευθέως με αυτές τις μεταβολές. Με άλλα λόγια, οι αλλαγές που μπορεί να υποστεί το ενικό φαινόμενο μετά το πέρας της πειραματικής διαδικασίας, η συνακόλουθη ιστορία του και η τελική του μοίρα δεν αποτελούν μέλημα της φυσικής. Η φυσική παραμένει παγερά αδιάφορη μπροστά στο ενδεχόμενο να σαπίσει το μήλο που η ίδια ανάγκασε να πέσει προκειμένου να μετρηθεί, ας πούμε, η «σταθερά του πεδί-

ου βαρύτητας». Μιλώντας με ηθικά φορτισμένους όρους, μπορούμε να πούμε ότι, προκειμένου να προβεί στον πειραματικό έλεγχο που έχει ανάγκη, η φυσική είναι έτοιμη να θυσιάσει τα ενικά φαινόμενα που εμπλέκει, αντιμετωπίζοντάς τα κυριολεκτικά σαν ινδικά χοιρίδια⁵. Αυτός ο κυνισμός είναι γνωσιακά δικαιολογημένος γιατί η φυσική ούτε διαθέτει τα μέσα ούτε έχει την πολυτέλεια να ενδιαφερθεί περισσότερο για τη μοίρα των πραγμάτων που εμπλέκει στα πειράματά της. Ωστόσο αυτός ο κυνισμός πληρώνει ένα αντίτιμο. Και μάλιστα ένα αντίτιμο καθαρά γνωσιακό. Το γεγονός ότι η εμπειρική ταυτότητα και η εμπειρική ιστορία των ενικών φαινομένων που η ίδια η φυσική εμπλέκει δεν μπορούν κατά κανέναν τρόπο να αποτελούν μέλημά της, το γεγονός ότι ούτε τα στοιχεία αυτής της ταυτότητας ούτε τα παρελθόν και το μέλλον αυτών των φαινομένων, δηλαδή των ίδιων των δικών της φαινομένων, μπορούν να γίνουν αντικείμενο γνωσιακής ιδιοποίησης από τη φυσική, συνεπάγεται ότι η ίδια είναι εγγενώς *ανίκανη* να αντιμετωπίσει ζητήματα εμπειρικής ταυτότητας και εμπειρικής ιστορίας. *Η φυσική δεν μπορεί κατά κανένα τρόπο να είναι ιστορική επιστήμη.*

Η τρίτη συνέπεια της εικόνας της φυσικής που προσπαθούμε να σκιαγραφήσουμε αφορά το είδος αιτιότητας που χαρακτηρίζει την επιστήμη αυτή. Χωρίς στην ουσία να υπεισέλθουμε στους γρίφους που συνοδεύουν σταθερά αυτήν την έννοια, τουλάχιστον από την εποχή του Χιούμ, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η μορφή αιτιότητας που διέπει τη φυσική παρουσιάζει ένα 'γραμμικό' χαρακτήρα, περίπου κατά το πάγιο μοντέλο των συγκρουόμενων σφαιρών. (Αίτιο της συγκεκριμένης κίνησης τούτης της σφαίρας είναι το γεγονός ότι συγκρούστηκε με εκείνη. Τα χαρακτηριστικά της κίνησης εκείνης φτάνουν για να προσδιορίσουν τα χαρακτηριστικά της κίνησης ετούτης.)

Για να δούμε κάπως πιο αναλυτικά το τι σημαίνει αυτό, οφείλουμε πρώτα να σημειώσουμε ότι η έννοια της αιτιότητας δεν ανήκει στο εννοιολογικό σύστημα *καμιάς* επιστήμης. Πρόκειται για αμιγώς φιλοσοφική κατηγορία που προσπαθεί να συλλάβει κάποια από τα χαρακτηριστικά των προσδιορισμών που διέπουν ένα πεδίο φαι-

νομένων έτσι ώστε να 'διασώζονται' κατά τον αυστηρό τρόπο που προσιδιάζει στη φιλοσοφία (δηλαδή να 'ορθολογικοποιούνται') οι συναφείς όψεις της εμπειρίας μας⁶. Ωστόσο, καθώς πολλές φορές οι επιστημονικές θεωρίες που εμφανίζονται στο προσκήνιο δε σέβονται καθόλου αυτά που συγκροτούν την καθημερινή εμπειρία αλλά, αντίθετα, αμφισβητούν καίρια τα αυτονόητα που τη δομούν, οι όψεις της τελευταίας που 'διασώζει' η φιλοσοφία δεν ταυτίζονται αναγκαστικά με όσα αντίστοιχα διατείνεται -και επικυρώνει πειραματικά- η συναφής επιστήμη⁷. Για αυτούς τους λόγους, και υπό τον όρο ότι λαμβάνει πλήρως υπόψη τους τρόπους προσδιορισμού που προσιδιάζουν στην αντίστοιχη επιστήμη, η αιτιότητα μπορεί να συναντιάται μόνο *μια ερμηνεία* των εννοιολογικών σχέσεων (των νόμων) που διέπουν τα φαινόμενα. Για παράδειγμα, η ίδια η φυσική δε μας επιβάλλει να ισχυριζόμαστε ότι η δύναμη είναι το *αίτιο* της επιτάχυνσης. Αλλά, υπό ορισμένες συνθήκες, το να το πούμε δεν κάνει και πολύ κακό.

Γνωρίζουμε, τώρα, ότι η διαδικασία γνωσιακής ιδιοποίησης που προσιδιάζει στη φυσική προχωρεί με το να απομονώνει τα οικεία φαινόμενα. Ανάμεσα στ' άλλα, αυτό συνεπάγεται ότι ένα δεδομένο φαινόμενο είναι *περιγραφικά* κλειστό: όλοι οι παράγοντες που αφορούν τη συμπεριφορά του περιέχονται στις εννοιολογικές σχέσεις που επιτυγχάνουν την ιδιοποίησή του. Στις περισσότερες περιπτώσεις δεν προξενείται καμιά βλάβη στην κατανόηση, αντίθετα το φαινόμενο γίνεται καλύτερα κατανοητό και περισσότερο οικείο, αν απομονώσουμε κάποιους από αυτούς τους παράγοντες, τους αναγορεύσουμε υπεύθυνους της συμπεριφοράς του φαινομένου, και τους αναβιβάσουμε έτσι στη θέση του συναφούς αιτίου. Μια τέτοια ερμηνεία, στην οποία μας είναι συχνά εξαιρετικά δύσκολο να αντισταθούμε, γιατί σχεδόν μας επιβάλλεται από τα πράγματα (δηλαδή από τα αυτονόητα της καθημερινής εμπειρίας μας), ακολουθεί ακριβώς τη γραμμή αυτής της εμπειρίας: ένα φαινόμενο συμβαίνει *επειδή* κάτι *δρά* σε κάτι άλλο. Πρόκειται για γραμμικό μοντέλο επειδή το αίτιο συνδέεται ευθέως και αναλογικά (ή, έστω, οιονεί ή κατά προσέγγιση αναλογικά) με το αποτέλεσμα, χωρίς το δεύτερο

να έρχεται να επικαθορίσει αναδρομικά το πρώτο. Επιπλέον, δεδομένης της συστατικής για τη φυσική σχέση της με τα μαθηματικά, μια τέτοια σύνδεση είναι διατυπωμένη στους ακριβείς μαθηματικούς όρους που καθιστούν γενικώς διαυγή κάθε τέτοια εξάρτηση 'αιτίας' και 'αποτελέσματος'. Έτσι, ακόμα κι αν η εν λόγω μαθηματική σχέση δεν είναι γραμμική με την τεχνική σημασία του όρου, η έννοια της αιτιότητας που την αποδίδει φιλοσοφικά συνεχίζει κατά κανόνα να την εκλαμβάνει ως 'γραμμική'.

Το τελευταίο χαρακτηριστικό του τρόπου γνωσιακής ιδιοποίησης της φυσικής που θα μας αποσχολήσει είναι το εξής: Όπως είπαμε, το εννοιολογικό σύστημα της τελευταίας δεν είναι σε θέση να ιδιοποιηθεί γνωσιακά από μόνο του ενικά φαινόμενα, πράγμα που συνεπάγεται ότι η εμπειρική ταυτότητα και η εμπειρική ιστορία τέτοιων φαινομένων δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο ενδιαφέροντος της φυσικής συνολικά. Ωστόσο, η κατά το δυνατόν πληρέστερη γνωσιακή ιδιοποίηση αυτών των ίδιων ενικών φαινομένων είναι *απαραίτητη*, αν αποσκοπούμε να *κατασκευάσουμε υλικά* ένα τέχνημα *χωρίς να απεμπολούμε* αυτά που μπορεί να προσφέρει η φυσική σχετικά. Αλλά η γνωσιακή πραγμάτευση τέτοιων ενικών φαινομένων με στόχο την επίτευξη κάποιου πρακτικού σκοπού αποτελεί έργο της συνδεμένης με τη φυσική (και τις άλλες επιστήμες) *τεχνολογίας*. Με άλλα λόγια, δεδομένων των παραπάνω ορίων της φυσικής, ο τρόπος με τον οποίο πορεύεται η τεχνολογία προκειμένου να επιτύχει τους δικούς της σκοπούς δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο στη φυσική. Η επιστημονικά στηριγμένη τεχνολογία αποτελεί μια διαφορετική, σχετικά αυτόνομη, δραστηριότητα⁸.

Με αυτά δεδομένα, μπορούμε τώρα να στραφούμε προς την ψυχανάλυση ώστε να προχωρήσουμε στη σύγκριση που υποσχεθήκαμε. Η εξέταση που ακολουθεί, ωστόσο, δε φιλοδοξεί να αποτελέσει τίποτε περισσότερο από ένα πρώτο ατελές σκαρίφημα των ζητημάτων που θίγονται.

Ψυχανάλυση

Μιλώντας πολύ γενικά, ψυχανάλυση είναι η

σπουδή (και η «θεραπεία» όπως θα διευκρινήσουμε παρακάτω) του «ασυνειδήτου». Με άλλα λόγια, αντικείμενο αυτής της επίδοξης επιστήμης είναι ακριβώς το «ασυνειδήτο». Κάθε άνθρωπος έχει «ασυνειδήτο», η συγκεκριμένη δομή του οποίου καθορίζει εν πολλοίς και ποικιλοτρόπως τις περισσότερες, αν όχι όλες, τις εκδηλώσεις του και τις εκφάνσεις της προσωπικότητας και της δράσης του. Καθώς οι «ασυνειδήτοι» προσδιορισμοί αυτών των εκδηλώσεων και εκφάνσεων ενεργούν χωρίς να μπορούν να ελεγχθούν συνειδητά (εξ ου και η λέξη «ασυνειδήτο»), ενδέχεται αυτοί να οδηγούν τις εν λόγω εκδηλώσεις και εκφάνσεις σε κάθε λογής «αδιέξοδα» (δηλαδή αδιέξοδα όσον αφορά τις συνειδητές προθέσεις, επιθυμίες, στοχοθεσίες, πράξεις κ.λπ.). Με αυτήν την έννοια, κάθε άνθρωπος μπορεί να είναι «ασθενής». Για την ψυχανάλυση «ασθενής» είναι ο καθένας μας εφόσον «παρatreϊται» από τη σκοπιά του «ασυνειδήτου» του.

Για το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης δε θα πούμε πολλά πράγματα. Αυτό συνιστά ένα σύστημα εννοιών και σχέσεων εννοιών, το οποίο δεν υποβαστάζεται, βέβαια, από καμιά μαθηματική δομή. Το γεγονός αυτό, ωστόσο, δε μειώνει αφ' εαυτού κατά κανένα τρόπο τις οικείες απαιτήσεις αυστηρότητας και πειθαρχίας. Απλώς οι ψυχαναλυτικές έννοιες και σχέσεις δε διαθέτουν αριθμητικές τιμές και δεν μπορούν αντίστοιχα να 'μετρηθούν'. Το Λεξικό των Laplanche & Pontalis, το οποίο έχει μεταφραστεί σχετικά πρόσφατα και στα Ελληνικά, αποδίδει ικανοποιητικά τις σχέσεις που διατηρούν οι ψυχαναλυτικές έννοιες μεταξύ τους παρουσιάζοντας ένα πολυδιάστατο δίκτυο εσωτερικών παραπομπών από λήμμα σε λήμμα (δηλαδή από έννοια σε έννοια). Αυτό το δίκτυο παραπομπών δείχνει, εκτός των άλλων, ότι οι ψυχαναλυτικές έννοιες συνιστούν σύστημα γιατί αυτές ορίζονται όχι σε αναφορά προς κάτι εμπειρικό ή εξωτερικό αλλά μέσω ακριβώς των μεταξύ τους σχέσεων⁹. *Mutatis mutandis* το ίδιο ισχύει και για τη φυσική. Οι πειραματικές διαδικασίες, τέλος, που προσιδιάζουν στην ψυχανάλυση ανάγονται στη σχέση αναλυτή και αναλυομένου (δηλαδή «ασθενούς») κατά την αλληλουχία που συνιστούν οι αναλυτικές συνεδρίες και είναι διαδικασίες που αποσκο-

πούν στη συναφή «θεραπεία». Για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των διαδικασιών αυτών θα μιλήσουμε εκτενέστερα παρακάτω.

Με αυτά τα ελάχιστα ως εισαγωγή μπορούμε να προχωρήσουμε στη σύγκριση που λέγαμε.

Πρώτα απ' όλα η ψυχανάλυση, σε αντιδιαστολή με τη φυσική, δεν αποτελείται τα φαινόμενα που της προσιδιάζουν («όνειρα», «παραπραξίες», «καθηλώσεις», «συμπλέγματα», «νευρώσεις» κ.λπ) απομονώνοντάς τα από τα φαινόμενα με τα οποία αυτά συνδέονται. Αντίθετα, αυτή ορίζει τα μερικά φαινόμενα που συγκροτούν το αντικείμενό της (το «ασυνειδήτο») μέσω, ακριβώς, των σχέσεών τους με άλλα φαινόμενα που ανήκουν στο ίδιο αντικείμενο. Για παράδειγμα, η ψυχαναλυτική σημασία μιας συγκεκριμένης «παραπραξίας» ορίζεται από τη σχέση της με τη συγκεκριμένη «καθηλωτική», ως και, του «ασθενούς» στο «πρωκτικό στάδιο» και, από κει, με όλα όσα συγκροτούν το «ασυνειδήτό» του. Δηλαδή, με μια λέξη, η ψυχανάλυση αντιμετωπίζει το αντικείμενό της ως δομή.

Τα φαινόμενα που συγκροτούν από κοινού μια δομή δεν μπορούν ποτέ να είναι 'απλά'. Αν κάθε φαινόμενο ορίζεται μόνο μέσω των σχέσεών του με άλλα φαινόμενα, τότε δεν μπορούν να υπάρξουν έσχατα στοιχειώδη φαινόμενα, απολύτως απλά τουλάχιστον από τη σκοπιά που ενδιαφέρει, ώστε τα περισσότερο σύνθετα φαινόμενα να οικοδομούνται με τη βοήθειά τους. Η ανάλυση ενός φαινομένου, δηλαδή ο προσδιορισμός των σχέσεων που αυτό διατηρεί με άλλα φαινόμενα, φέρει στην επιφάνεια φαινόμενα εξίσου 'σύνθετα' με αυτό.

Αυτό, ωστόσο, είναι ένα γνώρισμα που χαρακτηρίζει κάθε δομή και άρα δεν επαρκεί για να προσδιορίσουμε το είδος της δομής που συνιστά το αντικείμενο της ψυχανάλυσης. Μια δομή μπορεί να είναι η ίδια είτε απλή είτε σύνθετη. Στην πρώτη περίπτωση, τα φαινόμενα που τη συνιστούν δε φέρουν άλλες σχέσεις μεταξύ τους πέραν εκείνων που ορίζουν το καθένα από αυτά. Στη φωνολογία, για παράδειγμα, το «κ» ορίζεται άμεσα από τη σχέση του (ή την αντίθεσή του) με το «π» και το «τ», πιο έμμεσα από τις σχέσεις του (ή τις αντιθέσεις του) με τα άλλα σύμφωνα, ακόμη πιο έμμεσα από τις σχέσεις (ή αντιθέσεις) του

με τα φωνήεντα και, *ceteris paribus*, αυτό είναι όλο. Στη δεύτερη περίπτωση, τα φαινόμενα φέρουν πρόσθετες σχέσεις. Αυτές οι σχέσεις 'άνωτερης τάξης', που ονομάζονται *σχέσεις επικαθορισμού*, προσδιορίζουν τις επιδράσεις, τον αντίκτυπο, τις επιπτώσεις, τις συνέπειες κ.λπ. τις οποίες ένα ήδη καλά ορισμένο φαινόμενο έχει ή ασκεί σε άλλα καλά ορισμένα φαινόμενα. Είναι προφανές ότι αυτές οι σχέσεις ανώτερης τάξης καλούνται σχέσεις επικαθορισμού ακριβώς επειδή καθένα από τα φαινόμενα που εμπλέκουν έχει ήδη οριστεί μέσω των σχέσεων (πρώτης τάξης) που το συνδέουν με άλλα φαινόμενα που έχουν οριστεί με τον ίδιο τρόπο. Η δομή που χαρακτηρίζει το αντικείμενο της ψυχανάλυσης είναι σύνθετη και ανήκει σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία.

Για να προχωρήσουμε παρακάτω, ξεκινάμε από το περίπου αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι όλα τα πράγματα του φθαρτού μας κόσμου μεταβάλλονται. Τόσο τα φυσικά φαινόμενα όσο και εκείνα που εξετάζει η ψυχανάλυση μοιράζονται αυτό το πεπρωμένο. Η φυσική, από τη μεριά της, αντιμετωπίζει το γεγονός αυτό με το να περιστέλλει τις φιλοδοξίες της, δηλαδή με το να απομονώνει εκείνες τις πλευρές της μεταβολής που είναι η ίδια σε θέση να πραγματοποιηθεί γνωσιακά. Σε ό,τι αφορά τα υπόλοιπα, αυτή παραμένει, όπως είπαμε, παγερά αδιάφορη. Δηλαδή το τι ακριβώς ενέχεται στην εμπειρική ταυτότητα και στην εμπειρική ιστορία ακόμη και εκείνων των ενικών φαινομένων που της προσιδιάζουν δεν απασχολεί τη φυσική. Το γεγονός όμως ότι το αντικείμενο της ψυχανάλυσης συνιστά δομή απαγορεύει στην τελευταία να προβεί σε μια ανάλογη απομόνωση. Πράγμα που σημαίνει ότι αυτή είναι υποχρεωμένη να λαμβάνει υπόψη της όλες τις πλευρές της μεταβολής που υφίστανται τα 'δικά της' φαινόμενα. Κι αυτό έχει μια πολύ απτή συνέπεια. Αφού οφείλουν να συμπεριλαμβάνουν όλες τις πλευρές της μεταβολής του, οι σχέσεις που ορίζουν ένα φαινόμενο που προσιδιάζει στην ψυχανάλυση δεν μπορεί παρά να είναι σχέσεις *δυναμικές*. Η «καθήλωση», ας πούμε, στο «πρωκτικό στάδιο» δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί γνωσιακά ανεξάρτητα από ό,τι οδηγεί στο 'ξεπέρασμά' της. Αλλά υπάρχει και κάτι ακόμη. Οι σχέσεις επικαθορισμού που αναφέραμε και οι οποίες, όπως είπαμε,

εκφράζουν τις επιδράσεις, τον αντίκτυπο, τις επιπτώσεις, τις συνέπειες, τις επιδράσεις κ.λπ. τις οποίες ένα ήδη καλά ορισμένο φαινόμενο έχει ή ασκεί σε άλλα καλά ορισμένα φαινόμενα, δεν μπορεί παρά να εφοδιάζουν τη δομή που όλα αυτά τα φαινόμενα συγκροτούν από κοινού, δηλαδή το ίδιο το αντικείμενο της ψυχανάλυσης, με μια *δική του συνολική δυναμική*, με μια *δική του κινητήρια δύναμη*. Αυτή ακριβώς είναι η συνολική δυναμική που κινεί τον «ασθενή» της ψυχανάλυσης. Με αυτήν την έννοια, η ψυχανάλυση κατ' αρχήν είναι εγχείρημα ιστορικού χαρακτήρα.

Αυτά μας επιτρέπουν να χαράξουμε ένα αδρό περιγράμμα του είδους αιτιότητας που χαρακτηρίζει τη ψυχανάλυση.

Πρώτα, το γεγονός ότι το αντικείμενο της ψυχανάλυσης συνιστά δομή συνεπάγεται ότι η εν λόγω αιτιότητα δεν μπορεί παρά να είναι δομική και η ίδια: τα αίτια ενός φαινομένου μπορούν να προσδιοριστούν μόνο μέσω των αιτίων που κινούν τα φαινόμενα με τα οποία το ίδιο συνδέεται δομικά και τα οποία το ορίζουν. Με άλλα λόγια, δεν μπορεί ποτέ να απομονωθεί το μοναδικό αίτιο ενός φαινομένου. Κατόπιν, το γεγονός ότι οι συναφείς σχέσεις επικαθορισμού συνιστούν ανώτερης τάξης σχέσεις σχέσεων καθιστούν την ενεχόμενη αιτιότητα μη γραμμική: κανένα 'αποτελεσμα' δεν μπορεί να εξαρτάται από μόνη την υποτιθέμενη 'αίτια' του ενώ πρόσθετες 'αιτίες' μπορούν πάντοτε να εντοπιστούν. Επιπλέον, τα εν λόγω 'αποτελέσματα' μπορούν πάντοτε να 'επιστρέψουν' για να επικαθορίσουν την ίδια τη δική τους 'αίτια'. Με αυτά δεδομένα, η αιτιότητα που διέπει το αντικείμενο της ψυχανάλυσης στο σύνολό του, δηλαδή την προσίδια συνολική δυναμική του «ασυνειδήτου», συνιστά ένα εξαιρετικά πολύπλοκο ζήτημα (κατά βάση φιλοσοφικού χαρακτήρα, όπως είπαμε) η προσπάθεια αποσαφήνισης του οποίου μπορεί να μην αποβαίνει πάντοτε υποχρεωτικά γόνιμη.

Τα παραπάνω μας οδηγούν σε ένα σύνολο από συνέπειες, πάντα σε ό,τι αφορά τη σύγκριση που επιδιώκουμε.

Πρώτον, αφού, όπως είπαμε, τα φαινόμενα που προσιδιάζουν στην ψυχανάλυση ορίζονται από τις δομικές σχέσεις που διατηρούν μεταξύ τους¹⁰, πράγμα που σημαίνει ότι η ίδια η ταυτότη-

τα του καθενός προσδιορίζεται από τις σχέσεις αυτές, δεν μπορούν να διατίθενται μέσα ή διαδικασίες που θα επέτρεπαν να απομονωθεί κάποιο φαινόμενο *in vitro*. Κατά συνέπεια, η έννοια του εργαστηρίου δεν έχει νόημα για την ψυχανάλυση και οι οικείες διαδικασίες πειραματικού ελέγχου οφείλουν να επιτελούνται *in vivo* κατά έναν τρόπο στον οποίο θα επανέλθουμε. Για τους ίδιους λόγους, ακόμη κι αν είμαστε σε θέση μιλήσουμε για 'τεχνολογία' που θα προσidiάζε στην ψυχανάλυση, αυτή δε θα μπορούσε ποτέ να συνιστά μια σχετικά αυτόνομη δραστηριότητα. Η ψυχανάλυση και η 'τεχνολογία' που ενδεχομένως της αντιστοιχεί¹¹ δεν μπορούν παρά να ταυτίζονται.

Δεύτερον, θυμόμαστε ότι η προβλεπτική ικανότητα της φυσικής απορρέει από το γεγονός ότι η επιστήμη αυτή είναι σε θέση να ιδιοποιηθεί γνωσιακά πλήρως τα ενικά φαινόμενα που η ίδια ορίζει. Όπως δείξαμε, αυτό καθίσταται δυνατό μέσω του τρόπου με τον οποίο η φυσική αποτέμνει και απομονώνει τα φαινόμενα αυτά: οι δεσμοί ενός φαινομένου με τα φαινόμενα του περιβάλλοντός του λαμβάνονται υπόψη μόνο μέσω των ενεχομένων «αρχικών και οριακών συνθηκών», δηλαδή μόνον σε ό,τι αφορά την επίδρασή τους στο συγκεκριμένο φαινόμενο. Καθώς, τώρα, η ψυχανάλυση δεν είναι σε θέση να επιτύχει μια τέτοια απομόνωση, δεν μπορεί να διαθέτει μια ανάλογη προβλεπτική ικανότητα. Ωστόσο, η δυνατότητα της ψυχανάλυσης να προβαίνει σε προβλέψεις δεν είναι απολύτως μηδενική. Στο μέτρο που οι σχέσεις ενός φαινομένου με εκείνα που συνδέεται μπορούν να θεωρηθούν προσωρινά 'παγωμένες', δηλαδή αν ισχύουν επαρκώς ισχυρές ρήτρες τύπου *ceteris paribus*, η ψυχανάλυση μπορεί να προτείνει κάποιες προβλέψεις. Προτάσεις του είδους «Δεδομένης της σημερινής κατάστασης της ανάλυσής του, προβλέπεται πως ο ασθενής Χ θα ξεπεράσει 'σύντομα' τη φοβία του (εκτός εάν...）」 είναι κατ' αρχήν απολύτως νόμιμες.

Τρίτον, μπορούμε να πούμε ότι για την ψυχανάλυση και σε αντιδιαστολή με ό,τι συμβαίνει στη φυσική, η επικυρωτική αξία ως προς την οικεία σχέση εννοιών (τον οικείο νόμο) που φέρεται από το συγκεκριμένο αποτέλεσμα μιας πειραματικής διαδικασίας δεν παραμένει υποχρεωτικά

αμετάβλητη μια για πάντα. Το γιατί η ψυχανάλυση συνιστά εγχείρημα ιστορικού χαρακτήρα έτσι διευκρινίζεται: η ίδια η δομή του αντικειμένου της ψυχανάλυσης *επιβάλλει* στην τελευταία να ακολουθήσει την *κατοπινή ιστορία* του φαινομένου που υποβλήθηκε σε αυτόν τον πειραματικό έλεγχο. Κι αυτό γιατί η *υλική μεταβολή* του εν λόγω φαινομένου, όπως επιτεύχθηκε από την πειραματική διαδικασία αυτή, μπορεί να επάγει αποτελέσματα που θα φέρουν στο προσκήνιο πρόσθετες σχέσεις επικαθορισμού, δηλαδή σχέσεις που δεν είχαν περιληφθεί στους ισχυρισμούς τους οποίους η ίδια πειραματική διαδικασία καλούνταν αρχικά να ελέγξει. Το ενδεχόμενο αυτό υποχρεώνει την ψυχανάλυση να έχει ως ουσιώδες μέλημά της την *ιστορία* των φαινομένων που εμπλέκει, έστω και μόνον γιατί οφείλει να αναλαμβάνει την αντιστοιχούσα *γνωσιακή ευθύνη*: οι πειραματικές διαδικασίες που της προσιδιάζουν, ως ακριβώς πειραματικές διαδικασίες, δεν μπορούν παρά να παρεμβαίνουν υλικά στα φαινόμενα που εμπλέκουν μεταβάλλοντάς τα, και άρα προσδιόριζοντας οι ίδιες σε κάποιο μέτρο την κατοπινή ιστορία τους. Καθώς αυτή η παραγόμενη από τις διαδικασίες αυτές μεταβολή είναι *μεταβολή του ίδιου του αντικειμένου τους*, η επικυρωτική αξία των οικείων αποτελεσμάτων δεν μπορεί να παραμένει δεδομένη αλλά χρήζει διαρκούς επανεξέτασης. Με μια λέξη, μπορούμε να πούμε ότι η επικύρωση των ισχυρισμών αυτών εξαρτάται από την κατοπινή ιστορία του αντικειμένου της ψυχανάλυσης, *όπως η ιστορία αυτή διαμορφώνεται και από την ίδια την ψυχανάλυση*. Με αυτήν την έννοια, οπτική της ψυχανάλυσης είναι η οπτική του μέλλοντος¹².

Για να γίνει καλύτερα κατανοητό το τι εννοούμε εδώ, υπενθυμίζουμε ότι οι πειραματικές διαδικασίες που προσιδιάζουν στην ψυχανάλυση συνίστανται σε αυτά που συμβαίνουν κατά την αναλυτική συνεδρία. Έτσι, αν διαπιστώνεται, για παράδειγμα, ότι, μετά από όλα όσα συνέβησαν μέχρι σήμερα σε μια αλληλουχία από τέτοιες συνεδρίες, ο «ασθενής» Χ «θεραπεύτηκε» από τη «φοβία» του, κατ' αρχήν επικυρώνεται κάποιιο τουλάχιστον από τους ισχυρισμούς εκείνου του τμήματος του εννοιολογικού συστήματος της ψυχανάλυσης που αντιμετωπίζει τις «φοβίες».

Αλλά αυτό δεν αρκεί. Ο ίδιος ο «ασθενής» έχει μεταβληθεί μετά από αυτήν τη μερική «θεραπεία» του και η μετέπειτα ανάλυσή του μπορεί να αναδείξει πρόσθετα ζητήματα, αόρατα μέχρι τότε, που είχαν σχέση με τη «φοβία» από την οποία «θεραπεύτηκε». Είναι με αυτήν την έννοια που η κατοπινή ιστορία του «ασθενούς» παράγεται, τουλάχιστον εν μέρει, από την ίδια την ανάλυσή του. Τα ζητήματα που μπορεί να προκύψουν μεταγενέστερα ενδέχεται να θέσουν εν αμφιβόλω το αν η εν λόγω «φοβία» όντως θεραπεύτηκε, πράγμα που αμφισβητεί, ακριβώς, την επικυρωτική αξία του προηγούμενου αποτελέσματος. Γι' αυτούς τους λόγους, δηλαδή για λόγους γνωσιακούς (και όχι μόνον ηθικούς), η ψυχανάλυση είναι καταστατικά υποχρεωμένη να παρακολουθεί την ιστορία του «ασθενούς» αναλαμβάνοντας την ευθύνη της διαρκούς επανεξέτασης της επικυρωτικής αξίας καθενός από τα προσωρινά αποτελέσματά της.

Το γεγονός ότι, σύμφωνα με τα παραπάνω, η υλική μεταβολή των φαινομένων που εμπλέκει δεν αφήνει αδιάφορη την ψυχανάλυση συνεπάγεται ότι αυτή δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται από τον γνωσιακό κυνισμό που συναντήσαμε στην περίπτωση της φυσικής. Η απουσία ενός τέτοιου κυνισμού ισοδυναμεί με το ότι η ψυχανάλυση δεν μπορεί παρά να ενδιαφέρεται *ρητά και κατηγορηματικά για αυτή καθ' εαυτή* τη μεταβολή που προκαλούν οι πειραματικές διαδικασίες που της προσιδιάζουν. Καθώς η εν λόγω μεταβολή συνίσταται στη «θεραπεία» του ασθενούς, η «θεραπευτική» διάσταση της ψυχανάλυσης, δηλαδή ο στόχος της συναφούς 'βελτίωσης' του «ασθενούς», είναι *αναπόσπαστα συνδεδεμένη* με τη γνωσιακή της διάσταση. Η ψυχανάλυση οφείλει να αναλαμβάνει τις ευθύνες της απέναντι στη «θεραπεία» γιατί μόνον έτσι μπορεί να αναλαμβάνει τις καταστατικές γνωσιακές της ευθύνες.

Τα παραπάνω ξεκαθαρίζουν το χαρακτήρα των επιμέρους ισχυρισμών που καλούνται να ελέγξουν οι πειραματικές διαδικασίες που προσιδιάζουν στην ψυχανάλυση. Κάθε τέτοιος ισχυρισμός, ας πούμε ένας από τους «ενδεχομένως πολλούς» νόμους (τις οικείες σχέσεις εννοιών) που κυβερνούν τη «φοβία» γενικώς, οφείλει, πρώτον, να διατυπώνεται αυστηρά με τους

όρους του εννοιολογικού συστήματος της ψυχανάλυσης και, δεύτερον, να περιέχει *μια περιγραφή των αποτελεσμάτων που αναμένονται* από την υλική μεταβολή του συγκεκριμένου φαινομένου (της συγκεκριμένης «φοβίας») που εμπλέκει η εκάστοτε πειραματική διαδικασία (η εκάστοτε αλληλουχία από αναλυτικές συνεδρίες). Το αναμενόμενο -και επιδιωκόμενο- αποτέλεσμα είναι εδώ η συναφής «θεραπεία», ορισμένη κατά το δυνατόν επακριβώς. Το να επιτευχθεί όντως το εν λόγω αποτέλεσμα συνιστά, ακριβώς, επικύρωση του συναφούς νόμου. Σύμφωνα με όσα είπαμε, η μεταβολή αυτή δεν αφορά μόνον το συγκεκριμένο φαινόμενο (αυτή καθ' εαυτή τη συγκεκριμένη «φοβία») αλλά και όλα τα φαινόμενα με τα οποία αυτό σχετίζεται δομικά, δηλαδή, τελικά, ολόκληρο το «ασυνειδήτο» του «ασθενούς». Κατά συνέπεια, η «θεραπεία» της συγκεκριμένης «φοβίας» αποτελεί μόνον έναν 'τακτικό' στόχο της «θεραπείας», της οποίας η 'στρατηγική' αφορά μια συνολική μεταβολή του εν λόγω «ασυνειδήτου». Αυτό συνεπάγεται με τη σειρά του ότι μια 'πλήρης' διαδικασία ανάλυσης¹³ κατά βάση εμπλέκει ολόκληρο το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης, άρα συνιστά και τον πειραματικό έλεγχο ουσιαστικά όλων των συναφών νόμων (σχέσεων εννοιών).

Από την άλλη μεριά, οφείλουμε να εξετάσουμε και το τι γίνεται με τις αποτυχίες των πειραματικών ελέγχων, δηλαδή το τι συνιστά εν προκειμένω διάψευση. Αφού, όπως μόλις είπαμε, σε μια τέτοια διαδικασία πειραματικού ελέγχου εμπλέκεται κατά βάση ολόκληρο το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης, η αποτυχία επίτευξης ενός 'τακτικού' στόχου, ας πούμε, της «θεραπείας» μιας συγκεκριμένης «φοβίας», είναι κατ' αρχήν δυνατό να οφείλεται στην ανεπάρκεια μιας σχέσης εννοιών σχετικά 'απομακρυσμένης' από τους νόμους (τις σχέσεις εννοιών) που υποτίθεται πως κυβερνούν τις «φοβίες» γενικώς. Με άλλα λόγια, η αποτυχία μιας συγκεκριμένης διαδικασίας πειραματικού ελέγχου δεν έχει ευθέως εντοπίσιμο λόγο (την τάδε συγκεκριμένη σχέση εννοιών) αλλά κατ' ουσίαν επερωτά το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης στην ολότητά του. Ωστόσο αυτό δεν είναι κάτι νέο ούτε αποτελεί γνώρισμα αποκλειστικά της ψυχανάλυσης.

Τόσο ο Pierre Duhem, από τη μεριά του, όσο και ο Willard van Orman Quine, από τη δική του, εντόπισαν το ίδιο ακριβώς πρόβλημα στην περίπτωση της φυσικής. Η αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού, γνωστού έκτοτε ως «Θέση Duhem-Quine», ακολουθεί και στις δύο περιπτώσεις κατ' ουσίαν την ίδια γραμμή: οι αποτυχίες ενός συνόλου από πειραματικές διαδικασίες, αν συνδυαστούν κατάλληλα με τις επιτυχίες ενός άλλου συνόλου από τέτοιες διαδικασίες¹⁴, μπορούν κατ' αρχήν να οδηγήσουν στην 'περικύκλωση' κάποιων συγκεκριμένων σχέσεων εννοιών που μπορούν να θεωρηθούν εύλογα (δηλαδή όχι κατά λογική αναγκαιότητα) ως λιγότερο καλά εδραιωμένες από τις υπόλοιπες. Με αυτό ως δεδομένο, μπορεί να φωτιστεί ένας δυνατός δρόμος για μια τροποποίηση ή για μια ριζικότερη αλλαγή των σχέσεων αυτών, τροποποίηση ή αλλαγή η οποία, επιπλέον, οφείλει να 'διασώσει' τις περισσότερο καλά εδραιωμένες σχέσεις εννοιών του ίδιου εννοιολογικού συστήματος¹⁵. Όπου, βέβαια, όπως συμβαίνει πάντοτε ακόμη και στις καλύτερες οικογένειες, δηλαδή ακόμη και στις πιο επιστημονικές επιστήμες, κανένα τέτοιο συμπέρασμα δεν μπορεί να θεωρηθεί ποτέ οριστικό, πέραν οποιασδήποτε μελλοντικής αμφισβήτησης¹⁶.

Τα παραπάνω συνεπάγονται ένα ακόμη ενδιαφέρον σημείο σε ό,τι αφορά τη σύγκριση που μας ενδιαφέρει. Συγκεκριμένα, καθώς τα φαινόμενα που αντιμετωπίζει η ψυχανάλυση σχετίζονται, όπως είπαμε, δομικά μεταξύ τους, η μεταβολή ενός, όπως αυτή προκύπτει από κάποια πειραματική διαδικασία (ας πούμε, η -ενδεχομένως προσωρινή- «θεραπεία» ενός «ασθενούς» από τη συγκεκριμένη «φοβία» του) δεν μπορεί παρά να έχει τον αντίκτυπο της στα υπόλοιπα φαινόμενα που σχετίζονται με αυτό και άρα, τελικά, σε ολόκληρη τη δομή που συνιστά το αντικείμενο της ψυχανάλυσης. (Δηλαδή σε ολόκληρο το «ασυνείδητο» του «ασθενούς» που πάσχει από την εν λόγω «φοβία».) Αφού η μεταβολή ενός φαινομένου μεταβάλλει όλα τα φαινόμενα που συνιστούν την οικεία δομή, κάθε φαινόμενο είναι απολύτως μοναδικό. (Δύο «φοβίες» ή ακόμη και δύο «ακροφοβίες» δεν μπορούν ποτέ να είναι απολύτως ίδιες.) Αν συνέβαινε το αντίθετο, δηλαδή αν δύο τέτοια φαινόμενα ήταν πλήρως ισότιμα μεταξύ τους, τό-

τε όλοι οι άνθρωποι θα διέθεταν απολύτως ταυτόσημα «ασυνείδητα». Έπεται, άρα, πως τα φαινόμενα που αντιμετωπίζει η ψυχανάλυση δεν μπορούν να αναχθούν σε ισότιμους 'εκπροσώπους' κάποιων 'γενικών' φαινομένων, εκτός αν ληφθούν και πάλι υπόψη εξαιρετικά ισχυρές ρήτρες τύπου *ceteris paribus*. (Αν ξεχάσουμε προς στιγμήν όλες τις σημαίνουσες διαφορές που είναι απολύτως καθοριστικές για τη «θεραπεία» τους, μπορούμε νόμιμα να ισχυριστούμε πως δύο διαφορετικοί «ασθενείς» πάσχουν, ακριβώς, από «ακροφοβία».) Το γεγονός αυτό μειώνει δραστικά τη δυνατότητα επανάληψης των πειραματικών διαδικασιών που προσιδιάζουν στην ψυχανάλυση.

Η παραπάνω παρατήρηση φαίνεται να υπαινίσσεται ότι η ψυχανάλυση είναι σε θέση να αντιμετωπίσει μόνον πλήρως εξατομικευμένα ενικά φαινόμενα που διαθέτουν τη δική τους εμπειρική ταυτότητα και τη δική τους εμπειρική ιστορία. (Τούτος ο συγκεκριμένος «ασθενής» με το αποκλειστικά δικό του «ασυνείδητο» και την αποκλειστικά δική του «ακροφοβία».) Και σε ό,τι αφορά αυτή καθ' εαυτή τη διαδικασία της αναλυτικής συνεδρίας (δηλαδή τις διαδικασίες πειραματικού ελέγχου που προσιδιάζουν στην ψυχανάλυση), σίγουρα έτσι είναι. Όμως αυτό δεν πρέπει να μας κάνει να συμπεράνουμε πως η ψυχανάλυση δεν είναι σε θέση να 'κατασκευάσει' τα προσίδια 'γενικά' φαινόμενα του τύπου «ακροφοβία», «παραπραξίες ομιλίας» κ.λπ. Το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης, ως ακριβώς εννοιολογικό σύστημα, είναι γενικό και αφηρημένο, πράγμα που το προικίζει με τη δυνατότητα να 'κατασκευάσει' τέτοια 'γενικά' φαινόμενα και να διατυπώσει τους νόμους (τις συγκεκριμένες σχέσεις εννοιών) που τα διέπουν. Υπό αυτό το πρίσμα, ενικά φαινόμενα του τύπου «Τούτη η συγκεκριμένη «ακροφοβία» τούτου του συγκεκριμένου «ασθενούς»» εμπίπτει στην αρμοδιότητα του εν λόγω εννοιολογικού συστήματος συνιστώντας μια δυνατή 'εφαρμογή', μια περίπτωση, ένα παράδειγμα, μια περίπτωση της «ακροφοβίας» εν γένει. Αλλιώς δε θα μπορούσαμε να μιλήσουμε καν για γνωσιακή ιδιοποίηση ενός φαινομένου από ένα γενικό και αφηρημένο εννοιολογικό σύστημα.

Το γεγονός, τώρα, ότι αυτές οι περιπτώσεις,

αυτές οι 'εφαρμογές' δεν μπορούν ποτέ να είναι απολύτως ίδιες συνιστώντας πλήρως ισότιμους 'εκπροσώπους' του συναφούς 'γενικού' φαινομένου, δεν αποκλείει τη γνωσιακή ιδιοποίησή τους. Ο λόγος είναι διπλός. Από τη μια μεριά, οι έννοιες που συντάσσουν το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης (οι ψυχαναλυτικές έννοιες) είναι αρκετά ανοιχτές ώστε να χωρούν ένα μεγάλο εύρος ιδιαίτερων 'εκφάνσεων' των συναφών 'γενικών' φαινομένων ενώ, από την άλλη, η πειραματική διαδικασία που συνιστά η αναλυτική συνεδρία με την τεχνική της είναι επαρκώς ευέλικτη ώστε να μπορεί να συλλάβει απολύτως ιδιαίτερες, ενίοτε και ιδιαίτερα καλά μεταμφιεσμένες, τέτοιες εκφάνσεις και να αντιδρά κατάλληλα. Αυτή η ευελιξία στηρίζεται ακριβώς στο γεγονός ότι το «ασυνειδήτο» του εκάστοτε «ασθενούς» συνιστά δομή. Γιατί, καθώς μια «ακροφοβία», ας πούμε, σχετίζεται με τα διάφορα στοιχεία του εκάστοτε «ασυνειδήτου», οι δυνατοί δρόμοι που μπορούν να οδηγήσουν στη λυσιτελή αντιμετώπισή της είναι κατ' αρχήν (δηλαδή στο επίπεδο γενικότητας που χαρακτηρίζει το εννοιολογικό σύστημα της ψυχανάλυσης) απροσδιόριστα πολλοί. Διαθέτοντας την ευελιξία που παρέχει αυτή ακριβώς η πληθώρα δυνατών διαδρομών, οι πάντοτε απολύτως μοναδικές αναλυτικές συνεδρίες στις οποίες μετέχει ο συγκεκριμένος «ασθενής» έχουν κατ' αρχήν τη δυνατότητα να 'ανακαλύψουν' τον απολύτως ιδιαίτερο δρόμο που αντιστοιχεί στην απολύτως ιδιαίτερη «ακροφοβία» του. Ξαναγυρνώντας στη φυσική, μπορούμε άρα να πούμε πως, όπως εκείνη μπορεί να αντιμετωπίσει χωρίς κανένα πρόβλημα όλα τα ενικά φαινόμενα που διαφέρουν κατά τις αριθμητικές τιμές των οικείων «χαρακτηριστικών παραμέτρων» και «αρχικών και οριακών συνθηκών», έτσι και η ψυχανάλυση μπορεί να αντιμετωπίσει χωρίς πρόβλημα τις διαφορετικές εκφάνσεις των 'γενικών' φαινομένων που της προσιδιάζουν. Γιατί μπορεί η «ακροφοβία» τούτου του συγκεκριμένου «ασθενούς» να είναι απολύτως ιδιαίτερη και απολύτως μοναδικές οι αναλυτικές συνεδρίες στις οποίες αυτός μετέχει, αλλά το γεγονός ότι αυτή η ιδιαίτερη «ακροφοβία» σχετίζεται δομικά με τα άλλα στοιχεία του «ασυνειδήτου» του, επίσης απολύτως ιδιαίτερα και μοναδικά, παρέχει

στις εν λόγω συνεδρίες την ευελιξία να αντιμετωπίσουν αυτήν την «ακροφοβία» λυσιτελώς. Τόσο «θεραπευτικά» όσο και γνωσιακά. Το ότι μια τέτοια γνώση ενικών φαινομένων φαινόταν κατ' αρχήν αδύνατη οφείλεται απλά στο γεγονός ότι είμαστε ιδεολογικά δέσμιοι της ηγεμονίας που ασκεί η φυσική. Γνώση γι' αυτήν, άρα και γνώση εν γένει, μπορεί να είναι μόνον αυτή που αφορά 'γενικά' φαινόμενα και ελέγχεται από πλήρως ταυτόσημους 'εκπροσώπους' τους.

Θα τελειώσουμε με μια παρατήρηση που ανοίγει, αντί να κλείνει, ζητήματα και μάλιστα προς πολλές κατευθύνσεις.

Για όσους έχουν στοιχειωδώς εντυφίσει στα συναφή θέματα, πρέπει να είναι περίπου προφανές ότι η γνώση που αναφέρεται στα προηγούμενα συνιστά ένα είδος γνώσης ανεξάρτητης από τις ιδιαίτερες νοητικές καταστάσεις - την 'ψυχολογία' - του υποκειμένου που την φέρει, γνώση 'αντικειμενική' με τη συγκεκριμένη σημασία που δόθηκε στον όρο από τον Frege και τους πολλούς που τον ακολούθησαν. Σύμφωνα με την ορολογία που χρησιμοποιείται σήμερα σε διάφορες περιοχές της φιλοσοφίας του νου, πρόκειται για τη γνώση που προκύπτει κατά την «οπτική του τρίτου προσώπου». Είναι η επίτευξη αυτού ακριβώς του είδους γνώσης που αποτελεί το στόχο όλων των εγχειρημάτων που προσβλέπουν στον τίτλο της επιστήμης. Η άλλη έννοια γνώσης, εκείνη που έχει να κάνει με την ιδιαίτερη σκοπιά του συγκεκριμένου υποκειμένου που τη φέρει, η γνώση κατά την «οπτική του πρώτου προσώπου», αφήνεται έτσι να αφορά μόνον κάποια ζητήματα της διδακτικής των επιστημών ή της ψυχολογίας της ανακάλυψης.

Σε αντιδιαστολή όμως με τα άλλα γνωσιακά εγχειρήματα, η ψυχανάλυση δεν έχει την πολυτέλεια να αμελήσει την οπτική του πρώτου προσώπου. Μολονότι η γνώση που η ίδια παρέχει - ή υποτίθεται πως παρέχει - συγκροτείται, τουλάχιστον όπως την εξετάσαμε μέχρις εδώ, κατά την οπτική του τρίτου προσώπου (και δε θα μπορούσε να είναι αλλιώς εφόσον αυτή διεκδικεί τον τίτλο της επιστήμης), δεν παύει να ισχύει το γεγονός ότι η γνώση κατά την οπτική αυτή είναι γνώση που αποκτά και ασκεί το υποκείμενο εν πολλοίς συνειδητά. Κατά την ψυχανάλυση, όμως,

δεν μπορούν να υπάρξουν συνειδητές λειτουργίες χωρίς «ασυνειδητούς» καθορισμούς. Δηλαδή η γνώση που φέρεται από ένα υποκείμενο δεν μπορεί να αποβεί ποτέ πλήρως ανεξάρτητη από το «ασυνειδητό» του υποκειμένου αυτού και άρα η έκφραση μιας αμιγώς αντικειμενικής γνώσης δεν μπορεί, στην καλύτερη περίπτωση, να αποτελέσει τίποτε περισσότερο από ρυθμιστικό ιδεώδες. Επιπλέον, η οικεία πειραματική διαδικασία -που ταυτίζεται, όπως είπαμε, με τη «θεραπεία» ενός συγκεκριμένου «ασθενούς» κατά την αλληλουχία που απαρτίζουν οι αντίστοιχες αναλυτικές συνεδρίες- μπορεί να κινητοποιεί ρητούς συλλογισμούς και να επιστρατεύει συνειδητές λειτουργίες, αλλά στηρίζεται κατά βάση στη συσχέτιση δύο «ασυνειδητών», αυτού του «ασθενούς» και εκείνου του αναλυτή του. Είναι αυτή η σχέση που συγκροτεί τη «μεταβίβαση», από την πλευρά του «ασθενούς», και την «αντιμεταβίβαση», από την πλευρά του αναλυτή, «μεταβίβαση» και «αντιμεταβίβαση»¹⁷ που επιτρέπουν από κοινού τη διακίνηση (δηλαδή τη δυνατότητα απεύθυνσης) τόσο των «ελεύθερων συνειρμών» στους οποίους προβαίνει ο «ασθενής» όσο και των συναφών «παρεμβάσεων» του αναλυτή. Η διακίνηση αυτή ουσιαστικά συντελείται σε ένα 'συναισθηματικό', ούτως ειπείν, επίπεδο και όχι σε ένα καθαρά γνωσιακό.

Τα παραπάνω συνεπάγονται ότι η γνώση που παρέχει η ψυχανάλυση στον ίδιο τον «ασθενή» που έχει εισέλθει σε αναλυτική διαδικασία στην ουσία δεν αποτελεί γνώση κατά την οπτική του τρίτου προσώπου. Δηλαδή πρόκειται για ένα είδος γνώσης που ουσιαστικά δε στηρίζεται στη δυνατότητα χειρισμού των οικείων ψυχαναλυτικών εννοιών, ακόμη κι αν ενδέχεται κάποιες απ' αυτές να παίζουν ένα ρόλο εκεί. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι το να διαθέτει ένας «ασθενής» κάποια γνώση της ψυχανάλυσης υπό την οπτική του τρίτου προσώπου μπορεί να αποτελέσει ακόμη και εμπόδιο -να συγκροτεί «αντιστάσεις»- κατά την πορεία της ανάλυσής του. Η εν λόγω γνώση συνίσταται μάλλον σε μια ιδιαίτερη, *πρακτικά δραστική*, αίσθηση 'αυτοκατανόησης' του απολύτως ιδιαίτερου ενικού φαινομένου που συνιστά ο «ασθενής» για τον ίδιο τον εαυτό του. Για να γίνει αυτό κάπως σαφέστερο, θα μπορού-

σαμε ίσως να αποτολμήσουμε μια παρομοίωση: αυτή η αυτοκατανόηση προέρχεται από μια εμπειρία (ή μάλλον ένα σύνολο εμπειριών) του τύπου του Αρχιμήδους «Εύρηκα!». Μόνον που το «Εύρηκα!» αυτό δεν αναφέρεται μόνον, ούτε κυρίως, στο φως που χύνεται ξαφνικά άπλετο σε κάτι που έμενε μέχρι τότε κρυμμένο¹⁸ -δηλαδή ήταν, ακριβώς, «ασυνειδητό»- αλλά κατά βάση στην επίτευξη μιας επαρκούς συμβολοποίησης, μιας επαρκούς απόδοσης με γλωσσικούς όρους, κάποιων βουβών, κατά κανόνα επώδυνων, συναισθηματικών φορτίων που εμφανίζονταν μέχρι τότε με τη μορφή μη αντιμετωπίσιμων και εν πολλοίς ακατανόητων «συμπτωμάτων», συνιστώντας τα 'αδιέξοδα' που λέγαμε παραπάνω. Η «ακροφοβία» αποτελεί εδώ ένα εύγλωττο παράδειγμα. Αυτή η εμπειρία προκαλεί, λιγότερο ή περισσότερο ευθέως, μια χαλάρωση κάποιων ασυνειδητών συναισθηματικών δεσμών, μια απεμπλοκή, μια διάλυση πλεγμάτων και κόμβων, πράγμα που ανοίγει, ακριβώς, νέες *πρακτικές δυνατότητες*. Μετά από ένα σύνολο, ίσως, τέτοιων εμπειριών, ο «ασθενής» που έπασχε από «ακροφοβία» παύει να φοβάται το ύψος, τόσο ώστε να μπορεί να γίνει ακόμη και ορειβάτης. Αυτή μάλιστα η νέα δυνατότητα του προκύπτει τόσο 'φυσιολογικά' ώστε να του φαίνεται εκ των υστέρων πως βρισκόταν 'πάντα εκεί'. Χρειάζεται δηλαδή να καταβάλει κάποτε ιδιαίτερη προσπάθεια για να κατορθώσει να θυμηθεί πώς ήταν γι' αυτόν τα πράγματα όσο δεν τη διέθετε.

Αυτή η 'συναισθηματική', τρόπον τινά, ίδια γνώση του «ασθενούς» από τον ίδιο τον εαυτό του, αυτή η 'αυτοκατανόηση', φαίνεται κάπως να σχετίζεται, να είναι της ίδιας τάξης, με τη γνώση των ενικών φαινομένων που μπορεί να παρέχει η λογοτεχνία¹⁹. Υπό αυτό το πρίσμα, δε φαίνεται να είναι τυχαίες οι στενές σχέσεις που διατηρούσε ανέκαθεν η ψυχανάλυση με τη λογοτεχνία, ξεκινώντας με τη χρήση που κάνει ο ίδιος ο Φρόυντ των τραγωδιών του Σοφοκλή και του μύθου του Οιδίποδα²⁰. Από μίαν άλλη σκοπιά, θα μπορούσαμε ίσως να συνδέσουμε αυτού του τύπου τη γνώση με τη «γνώση τρίτου είδους» που αναφέρει ο Σπινόζα, αφού η τελευταία συνιστά, ακριβώς, την εκ των έσω, δηλαδή χωρίς πλέον την ανάγκη μεσολάβησης των «κοι-

νών εννοιών» (notiones communes), γνώση της ουσίας (essentia) των απολύτως ενικών φαινομένων. Όλα όμως τα συναφή ζητήματα είναι ιδιαίτερα ανοιχτά και άρα είναι φρόνιμο να μην προχωρήσουμε περισσότερο στον ίσως γοητευτικό αλλά και συνάμα άκρως επικίνδυνο δρόμο των γενικόλογων και εν πολλοίς αυθαίρετων εικασιών...

Επίλογος: Συνόψιση και κάποια ελάχιστα για την ψυχολογία

Η σύγκριση της φυσικής με την ψυχανάλυση που αποπειραθήκαμε στις σελίδες που προηγούνται συντελέστηκε μέσα στο πλαίσιο που συνιστά μια αντίληψη περί επιστήμης εν γένει. Ωστόσο αυτή η γενική αντίληψη δεν εκτέθηκε αναλυτικά. Το μόνο στοιχείο της που διατυπώθηκε ρητά είναι η θέση ότι, για να διεκδικήσει τίτλους επιστημονικούς, μια θεωρία οφείλει να υποβάλει τους ισχυρισμούς της σε πειραματικό έλεγχο. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτού του ελέγχου απορρέουν από τον τρόπο με τον οποίο η εκάστοτε επιστήμη -ή επίδοξη επιστήμη- αποτελείται τα φαινόμενα που της προσιδιάζουν. Όμως ούτε αυτή η θέση αναπτύχθηκε ή δικαιολογήθηκε επαρκώς ενώ τα υπόλοιπα στοιχεία της εν λόγω γενικής αντίληψης απλώς υπονοήθηκαν.

Μολαταύτα η σύγκριση οδήγησε σε ορισμένα συμπεράσματα. Τα κυριότερα από αυτά είναι, με άκρα συντομία, τα παρακάτω.

1. Οι θεωρίες της φυσικής υποβασιάζονται, κατά συστατικό για τις ίδιες τρόπο, από μια μαθηματική δομή, πράγμα που δε συμβαίνει με την ψυχανάλυση. Αυτό όμως δε στερεί υποχρεωτικά το εννοιολογικό σύστημα της τελευταίας από την προσήκουσα αυστηρότητα.

2. Προκειμένου να προβούν στον οικείο πειραματικό έλεγχο, οι θεωρίες της φυσικής απομονώνουν (συνήθως στο εργαστήριο) το φαινόμενο που εκάστοτε εξετάζουν από τα φαινόμενα με τα οποία αυτό ενδεχομένως συνδέεται. Και είναι σε θέση να πετύχουν κάτι τέτοιο γιατί οι σχέσεις αυτές σύμπτυκνώνονται σε ένα σύνολο «αρχικών και οριακών, συνθηκών» που διατυπώνονται στη 'γλώσσα' της συναφούς μαθηματικής δομής. Η

ψυχανάλυση δεν είναι σε θέση να κάνει κάτι τέτοιο γιατί το ίδιο το αντικείμενό της συνιστά δομή: κάθε φαινόμενο που εξετάζει η ψυχανάλυση ορίζεται από τη σχέση του με τα άλλα φαινόμενα του ίδιου αντικειμένου.

3. Η απομόνωση στην οποία προβαίνει η φυσική περιστέλλει την ταυτότητα του φαινομένου που εκάστοτε εξετάζει η ίδια μόνο σε όσα μπορούν να αποδοθούν από τις αριθμητικές τιμές των «χαρακτηριστικών παραμέτρων» του φαινομένου, από τη μια, και τις αριθμητικές τιμές (ή τις συναρτησιακές μορφές) των ενεχομένων «αρχικών και οριακών συνθηκών», από την άλλη. Όταν αυτές οι τιμές είναι ίδιες, τα φαινόμενα είναι απολύτως ταυτόσημα. Το γεγονός αυτό προικίζει τη φυσική με δύο σημαντικές ιδιότητες. Πρώτον, την καθιστά ικανή να προβλέπει τι θα συμβεί στο 'μέλλον' σε ένα φαινόμενο (του οποίου, βέβαια, η ταυτότητα έχει περισταλεί κατ' αυτόν τον τρόπο) και δεύτερον, της επιτρέπει να επαναλαμβάνει κατά βούλησιν τους οικείους πειραματικούς ελέγχους με φαινόμενα που διαφέρουν μόνον κατά τις εν λόγω τιμές. Το γεγονός ότι η ψυχανάλυση δεν υποβασιάζεται από καμιά μαθηματική δομή ουσιαστικά της στερεί αυτές τις ικανότητες. Από την άλλη μεριά όμως, αφού δεν υποχρεώνεται να περιστέλλει έτσι την ταυτότητα των φαινομένων που εξετάζει, η ψυχανάλυση είναι σε θέση να οικοδοποιείται γνωσιακά φαινόμενα ενικά, δηλαδή φαινόμενα με αποκλειστικά προσίδια ταυτότητα και αποκλειστικά προσίδια ιστορία.

4. Η δυνατότητα επανάληψης κατά βούλησιν των οικείων πειραματικών ελέγχων είναι αποτέλεσμα του εγγενούς γνωσιακού κυνισμού της φυσικής: αφού δεν έχει να κάνει τίποτε με την προσίδια ταυτότητα και την προσίδια ιστορία των φαινομένων που εξετάζει, αυτή έχει την πολυτέλεια να αδιαφορεί για τις μεταβολές που αυτά υφίστανται αναπόφευκτα κατά τους εν λόγω πειραματικούς ελέγχους και να τα χειρίζεται κυριολεκτικά ως πειραματόζωα. Για τους αντίστροφους λόγους, η ψυχανάλυση δεν έχει αυτήν την πολυτέλεια. Πράγμα που σημαίνει ότι οι μεταβολές που υφίστανται τα φαινόμενα κατά τους πειραματικούς ελέγχους που προσιδιάζουν σε εκείνη οφείλουν να είναι ρητά επιδιωκόμενες. Η «θεραπευτική» διάσταση της ψυχανάλυσης είναι

αναπόσπαστα συνδεδεμένη με τη γνωσιακή της διάσταση.

Ουσιαστικά τελειώσαμε. Αλλά δεν μπορούμε να μην αναφερθούμε καθόλου, τουλάχιστον ως υστερόγραφο, σε κάτι που ίσως δε σταμάτησε να πλανάται στο νου του αναγνώστη. «Καλά όλα αυτά, αλλά υπάρχει και η ψυχολογία, η οποία, δεν μπορεί, κάπου πρέπει να σχετίζεται με την ψυχανάλυση. Ποια είναι, λοιπόν, συγκεκριμένα αυτή η σχέση και πού τοποθετείται η ψυχολογία μέσα στο σχήμα που παρουσιάστηκε;»

Είναι προφανές ότι η σχέση ανάμεσα στην ψυχανάλυση και σε ορισμένους, τουλάχιστον, κλάδους της ψυχολογίας αποτελεί τεράστιο ζήτημα, που είναι αδύνατο να μας αποσχολήσει εδώ²¹. Στο σημείο που φτάσαμε, μπορούμε να πούμε ένα μόνο πράγμα που δε φιλοδοξεί τίποτε περισσότερο από το να διατυπώσει ένα ερώτημα. Κι αυτό με έναν τρόπο άκρως ιδιοτελή.

Σε ό,τι αφορά τη διάκριση που προσπαθήσαμε να στοιχειοθετήσουμε, η ψυχολογία φαίνεται να μην έχει ακόμη επιλέξει συνολικά το δρόμο της. Από τη μια μεριά, ορισμένοι κλάδοι της χρησιμοποιούν πειραματικές αντιλήψεις που μπορούν να προσομοιάζονται με αυτές της φυσικής: πειράματα ψυχολογίας διεξάγονται, ενδεχομένως με επιτυχία, υπό την εν πολλοίς άρρητη προκείμενη ότι τα υποκείμενα (οι άνθρωποι) που εντάσσονται σε αυτά είναι ουσιωδώς εναλλάξιμα, δηλαδή αποτελούν ισότιμα 'παραδείγματα', πλήρως ισοδύναμες περιπτώσεις 'εφαρμογής', του υπό έλεγχο νόμου. Η δυνατότητα επανάληψης των πειραμάτων αυτών και η προβλεπτική ικανότητα των συναφών θεωριών φαίνονται τότε ως κατ' αρχήν δυνατές. Από την άλλη μεριά όμως, τουλάχιστον κάποιοι κλάδοι της κλινικής, κυρίως, ψυχολογίας δε φαίνονται να διαθέτουν την ανάλογη πολυτέλεια. Ο ενικός χαρακτήρας των φαινομένων που εμπλέκουν μοιάζει απάρακαμπος, δημιουργώντας σύνθετα ζητήματα σε ό,τι αφορά τη δυνατότητα επανάληψης των πειραμάτων και την προβλεπτική ικανότητα των θεωριών ενώ η συναφής θεραπευτική ευθύνη έρχεται υποχρεωτικά στο προσκήνιο.

Τα παραπάνω υπαινίσσονται πως η ψυχολογία φαίνεται να κείται κάπου 'ανάμεσα' στη φυσική

και την ψυχανάλυση, δηλαδή να συνιστά μια 'ενδιάμεση' περίπτωση για το σχήμα μας. Όπως μάλιστα συμβαίνει συνήθως με τις μη 'καθαρές' περιπτώσεις, η αναλυτική εξέταση των συναφών ζητημάτων, δηλαδή η επαρκής αποσαφήνιση αυτής της 'ενδιάμεσης' θέσης της ψυχολογίας, υπόσχεται να αποβεί ιδιαίτερα γόνιμη. Τουλάχιστον για μένα. Δηλαδή προκειμένου να ελεγχθούν 'πειραματικά' αυτά που προτείνονται εδώ.

Σημειώσεις

1. Το γενικό σχέδιο μιας τέτοιας συνολικής αντίληψης μπορεί να βρεθεί στο Α. Μπαλτάς, 1991.

2. Αν βάζαμε και την «τριβή» στο λογαριασμό, τότε, στην ουσία, θα είχαμε 'δύο' φυσικά φαινόμενα. Πρώτον, την «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας», που αποτελεί το βασικό μας παράδειγμα, και δεύτερον την «κίνηση σώματος εντός αραιού ρευστού», όπου το αραιό ρευστό εδώ είναι η ατμόσφαιρα. Το δεύτερο αυτό φυσικό φαινόμενο έχει τις δικές του «χαρακτηριστικές παραμέτρους» και τις δικές του «αρχικές και οριακές συνθήκες». Πράγμα που σημαίνει ότι, προκειμένου να συμπεριλάβει την «τριβή» στην «ελεύθερη πτώση», η φυσική οφείλει να συνταξιοδοτήσει κατάλληλα τα ζεύγη «χαρακτηριστικών παραμέτρων?» και «αρχικών και οριακών συνθηκών» των δύο φαινομένων.

3. Οι περιπλοκές που έχει εισαγάγει συναφώς η θεωρία της Σχετικότητας δε θα μας αποσχολήσουν γιατί μπορούμε να πούμε, *mutatis mutandis*, τα ίδια πράγματα και στη δική της περίπτωση.

4. Διευκρινίζω εδώ ότι ο «χρόνος» στον οποίο αναφέρεται αυτό το «παρελθόν» και αυτό το «μέλλον» είναι ο αφηρημένος χρόνος που διέπει το απομονωμένο ενικό φαινόμενο, συνιστώντας έτσι μια (θεμελιώδη) έννοια του εννοιολογικού συστήματος της φυσικής. (Στην ουσία μια απλή παράμετρο.) Ο χρόνος αυτός διαφέρει (αν και σχετίζεται κατά κάποιο τρόπο) με τον εμπειρικό χρόνο που διέπει, ως πούμε, την πτώση τούτου του συγκεκριμένου μήλου. Πάντως τον αφηρημένο χρόνο της φυσικής δεν αφορά καθόλου ού-

τε το πότε το μήλο ωρίμασε ούτε το πόσο θα κάνει για να σαπίσει. Για μια εξέταση της έννοιας χρόνου που προσιδιάζει στη φυσική και τη σχέση της με την έννοια τόσο του εμπειρικού όσο και του ιστορικού χρόνου, βλέπε Α. Μπαλάς, 1988.

5. Φαινομενικά, αυτό δεν μπορεί να εφαρμοζείται στις περιοχές της φυσικής που έχουν να κάνουν, τουλάχιστον, με την κοσμολογία και την αστροφυσική γιατί εκεί υποτίθεται πως έχουμε να κάνουμε αποκλειστικά με ενικά φαινόμενα (ο ήλιος μας και ο γαλαξίας μας, ο αστερισμός της Ανδρομέδας κ.λπ.). Επιπλέον, τα φαινόμενα αυτά δεν μπορούν να απομονωθούν σε εργαστήρια και δε «θυσιάζονται» κατά τις συναφείς πειραματικές διαδικασίες. Ωστόσο, τα τετριμμένα αυτά γεγονότα δε δημιουργούν κανένα ζήτημα αρχής στην παρούσα προσέγγιση. Σε ό,τι αφορά το οικείο τμήμα του εννοιολογικού συστήματος της φυσικής, ο ήλιος μας και ο γαλαξίας μας αποτελούν απλώς παραδείγματα των γενικών φαινομένων που ακούουν στο όνομα «απλανής αστέρας» ή «γαλαξίας» ενώ οι ιδιαίτερες ιδιότητες του καθενός (ας πούμε, η «κυκλική πυρηνική αντίδραση» που παρέχει την «ενέργεια» του ήλιου μας) αποτελούν, πέραν αμφισβήτησεως, γενικά φυσικά φαινόμενα ίδιας τάξης με το «κίνηση υλικού σημείου εντός πεδίου βαρύτητας». Επιπλέον, από την προοπτική επί του κόσμου που συνιστά η επιστήμη της φυσικής -για το τι σημαίνει εδώ αυτή η έννοια της προοπτικής βλέπε Α. Baltas, in press- το γεγονός ότι δε διαθέτουμε ένα απροσδιόριστο μεγάλο σύνολο 'αντιγράφων' του ήλιου μας ή του γαλαξία μας και το γεγονός ότι δεν είμαστε τεχνικά σε θέση να οικοδομήσουμε υπερ-εργαστήρια για να απομονώσουμε κάποια από αυτά τα 'αντίγραφα' αποτελεί απλώς 'τυχαίο' γεγονός που δεν έχει τίποτε να κάνει με τις ιδιότητες της φυσικής ως επιστήμης. Αν δεν στερούμαστε, κατά 'τυχαίο' ακριβώς τρόπο, αυτές τις δυνατότητες τίποτε δε θα διέκρινε τη διαδικασία γνωσιακής ιδιοποίησης που προσιδιάζει στην κοσμολογία και στην αστροφυσική από αυτή που προσιδιάζει στην οπτική ή τη μηχανική. Εξάλλου η φυσική είναι πάντοτε υποχρεωμένη να κάνει ό,τι καλύτερο μπορεί με όσα της παρέχονται κατά έναν τέτοιο 'τυχαίο' τρόπο.

6. Για μια αναλυτικότερη πραγμάτευση αυτής της λειτουργίας των φιλοσοφικών κατηγοριών βλέπε Αλτουσερ, 1992.

7. Μ' αυτήν την έννοια, ο Μπασελάρ έχει δίκιο όταν ισχυρίζεται ότι η φιλοσοφία, δηλαδή οι συναφείς φιλοσοφικές κατηγορίες, αποτελούν συχνά *επιστημολογικά εμπόδια* τα οποία η ανάπτυξη μιας επιστήμης οφείλει να υπερβεί.

8. Για μια σχετικά αναλυτική πραγμάτευση των σχέσεων μεταξύ επιστημών και τεχνολογίας, βλέπε Arageorgis & Baltas, 1989.

9. Για την κεφαλαιώδη σημασία αυτής της ιδιότητας σε ό,τι αφορά το χαρακτηρισμό ενός εννοιολογικού συστήματος ως επιστημονικού, βλέπε Α. Μπαλάς, 1991.

10. Η σχετικά πρόσφατη θεωρία του χάους - όπου έχουμε να κάνουμε με μη γραμμικές σχέσεις 'επικαθορισμού', σύμφωνα με τις οποίες ακόμη και μια κατά τα άλλα αμελητέα 'αίτια' μπορεί να επιφέρει τεράστια 'αποτελέσματα' ενώ, επιπλέον, τα 'αποτελέσματα' αυτά μπορούν να 'επιστρέψουν' για να επιδράσουν στις δικές τους 'αίτιες' μεταβάλλοντάς τες αντίστοιχα - μπορεί να φαίνεται πως υπαινίσσεται ότι δομικές σχέσεις ανάλογου είδους μπορεί να απαντώνται και στη φυσική. Αν μια τέτοια σκέψη αποδεικνυόταν ορθή, τότε θα μιλούσαμε για ένα βήμα προς την κατεύθυνση της διατύπωσης κάποιου είδους *φυσικής ιστορίας*. Ωστόσο, ακόμη κι αν, προκειμένου να ελεγχθεί πειραματικά μια τέτοια θεωρία, κάποιος αναλάμβανε την ευθύνη διεξαγωγής πειραμάτων που θα διακινδύνευαν να δημιουργήσουν κυριολεκτικά χάος, το γεγονός ότι η φυσική *αδιαφορεί κασταστικά* για την ιστορία των ενικών φαινομένων που επιλαμβάνουν οι οικείες πειραματικές διαδικασίες καθιστά μάλλον επισφαλή ακόμη και την ίδια ότι μπορεί ποτέ να φτάσουμε σε μια φυσική θεωρία αυτού του είδους. Μολαταύτα, αυτό δε διεκδικεί να είναι η τελευταία λέξη επί του ζητήματος. Οι επιστήμες μας έχουν συνηθίσει σε πολύ μεγαλύτερες εκπλήξεις.

11. Εδώ έχω κατά νου τις διάφορες ψυχοθεραπευτικές τεχνικές που αποσκοπούν σε μια συγκεκριμένη, περιορισμένη, ενδεχομένως μόνον προσωρινή, ψυχική ανακούφιση του «ασθενούς». Με αυτήν την έννοια, το αποτέλεσμα μιας τέτοιας τεχνικής μπορεί ίσως να λογιστεί ως το συνα-

φές στην ψυχανάλυση 'τέχνημα'.

12. Βέβαια, η ψυχανάλυση διδάσκει πως το «ασυνείδητο» ουσιαστικά διαμορφώνεται κατά τη βρεφική ηλικία, οπότε, με αυτήν την έννοια, η οπτική της ψυχανάλυσης είναι και η οπτική του παρελθόντος. Αυτό σημαίνει ότι η σχέση παρελθόντος και μέλλοντος είναι ιδιαίτερα σύνθετη για την ψυχανάλυση και, κατά συνέπεια, πως η έννοια χρόνου που της προσιδιάζει είναι ιδιαίτερα πολύπλοκη. Το ζήτημα όμως αυτό είναι πολύ μεγάλο για να μας απασχολήσει εδώ.

13. Μια 'πλήρης' ανάλυση συνιστά μακροχρόνια διαδικασία επειδή ακριβώς το «ασυνείδητο» συνιστά δομή, πράγμα που σημαίνει πως όλες, ουσιαστικά, οι εκφάνσεις του σχετίζονται μεταξύ τους. Δηλαδή η αλλαγή (η 'βελτίωση') που παρουσιάζει ο «ασθενής» μετά από ένα περιορισμένο πλήθος από αναλυτικές συνεδρίες δεν είναι βέβαιο, ούτε καν πιθανό, ότι θα σταθεροποιηθεί αν δεν αναλυθούν σχετικά εξαντλητικά και οι υπόλοιπες πλευρές του «ασυνείδητου» του, πλευρές που ούτως ή άλλως σχετίζονται με το συγκεκριμένο 'αδιέξοδο' που αρχικά τον οδήγησε σε διαδικασία ανάλυσης. Ωστόσο το γεγονός ότι το «ασυνείδητο» συνιστά σύνθετη δομή, το καθιστά κατ' ουσίαν ανεξάντλητο. Με αυτήν την έννοια, καμιά ανάλυση δεν μπορεί να είναι ποτέ κυριολεκτικά πλήρης.

14. Στην περίπτωση της ψυχανάλυσης, οι διαδικασίες αυτές, τόσο οι 'επιτυχημένες' όσο και οι 'αποτυχημένες', συνιστούν τις γνωστές «μελέτες περιπτώσεων» (case studies).

15. Το εν γένει ζήτημα της αλλαγής θεωριών τόσο στη φυσική όσο και στην ψυχανάλυση είναι πολύ μεγάλο για να μας απασχολήσει εδώ.

16. Η θεωρία επικύρωσης που υπεισέρχεται γενικά σε όλα τα παραπάνω έχει πολλά κοινά στοιχεία με εκείνη που προτείνει ο Γκλύμουρ (Glymour, 1980).

17. Σχετικά με τη «μεταβίβαση» και την «αντιμεταβίβαση» είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, τουλάχιστον κατά τη γνώμη ενός μη ειδικού, το κείμενο του Althusser, 1993.

18. Δηλαδή κατά βάσιν δεν είναι γνωσιακής τάξης. Τουλάχιστον κατά την κυρίαρχη αντίληψη περί γνώσης, εκείνη που υιοθετεί την οπτική του τρίτου προσώπου.

19. Εν προκειμένω, μπορούμε να προτείνουμε, με κάθε επιφύλαξη, την εξής εικασία: η ιδέα που έχει ο καθένας μας για τον εαυτό του είναι ίδιας τάξης -εξίσου φαντασική (fictional) ή περίπου εξίσου φαντασική- με την εικόνα του ήρωα ενός λογοτεχνικού έργου. Με άλλα λόγια, ίσως η πρώτη εικόνα να μην είναι περισσότερο 'πραγματική' από τη δεύτερη.

20. Για τη θεωρητική σχέση λογοτεχνίας και ψυχανάλυσης, δηλαδή για μια αντίληψη που βλέπει τη λογοτεχνία ως πηγή και ως χώρο επεξεργασίας ψυχαναλυτικών εννοιών, βλέπε Regnault, 1987.

21. Ενδιαφέρον είναι εν προκειμένω το βιβλίο του Louis Althusser, 1996. Πρόκειται για την αναπαραγωγή δύο αρκετά παλιών διαλέξεων του Αλτουσέρ, η μία από τις οποίες πραγματεύεται ρητά τη σχέση ψυχολογίας και ψυχανάλυσης αλλά από μια σκοπιά αρκετά διαφορετική (ίσως όμως όχι ασυμβίβαστη) με την παρούσα.

Βιβλιογραφία

- Αλτουσέρ, Λ. (1992). *Ο μετασχηματισμός της φιλοσοφίας*. (Μετάφ. Σ. Λαπατσιώρα). Αθήνα: Ο Πολίτης.
- Althusser, L. (1993). *Sur le transfert et le contre-transfert* (Petites incogruites portatives). Ecrits sur la psychanalyse. Paris: Stock/IMEC.
- Althusser, L. (1996). *Psychanalyse et sciences humaines*. Paris: Le Livre de Poche.
- Arageorgis, A., & Baltas A. (1989). Demarcating technology from science: Problems and problem solving in technology. *Zeitschrift fuer allgemeine Wissenschaftstheorie*, XX/2, 212-229.
- Baltas, A. (in press). Constraints and resistance: Stating a case for negative realism. *Epistemologia*.
- Glymour, C. (1980). *Theory and evidence*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Μπαλτάς, Α. (1988). Για την έννοια του ιστορικού χρόνου - Φυσική και ιστορικός υλισμός. *Ο Πολίτης*, 94, 59-70. [Ανατύπωση στο Γ. Σταμάτης, & Γ. Μηλιός (Επιμ. Έκδ.) (1989). *Αλμανάκ Κοινωνιολογίας '88* (σσ. 341-380).

Αθήνα: Εξάντας].
Μπαλάς, Α. (1991). Πρόταση για τη συγκρότηση
της έννοιας 'επιστήμη'. *Λόγου Χάριν*, 2, 37-72.
Regnault, F. (1987). Ces calambredaines dont

fourmillent les textes analytiques. Dans: G.
Miller (Ed.), *Lacan, sous la direction de
Gerard Miller* (pp. 168-182). Paris: Bordas.

On the object and on testing procedures of scientific theories: Physics and psychoanalysis

ARISTIDES BALTAS
National Technical University

ABSTRACT A theory cannot be considered scientific unless it is in the position to put its claims to an experimental test. The form of such a test depends on the ways the theory in question carves particular phenomena out of its object. Physics performs this task by clearly separating a phenomenon as subject to the relevant law(s) from the initial and boundary conditions instantiating the phenomenon's particular exemplars. The repeatability of physical experiments and the predictive power of physical theories depend heavily on this. Psychoanalysis, on the other hand, does not proceed in the same manner. Rather, it tests its respective claims by assessing whether the modifications undergone by the human subject following the proper treatment (a series of analytic sessions) fulfill the corresponding expectations. Psychoanalysis thus 'loses' in exact experimental repeatability and predictive precision but 'gains', instead, knowledge of fully singular phenomena, i.e., phenomena with fully determined identity.

Key words: Experiment, Freud, psychoanalysis.

Address: A. Baltas, Department of Physics, National Technical University, Polytecneupolis Zografou, 157 80 Athens. Tel.: *30-1-7722972 Fax: *30-1-7722932 Email: abaltas@central.ntua.gr.